

Geroren iturbegietako baten kariaz

PATXI SALABERRI

patxi.salaberri@ehu.eus

0.- Arlo bertsuak jorratzen aritzean eman ohi diren kasualitateetako batek nahi izan zuen Gidor Bilbao lagunak Axularren *Geroren* iturriei buruzko artikulu jakingarria argitaratu zuen garaian (2014) neu ere antzeko uretan ibil nendin igerian.

Aitortu behar dut, baina, ni beste kasualitate bategatik iritsia nintzela putzu haren ahora, bestelako latsetatik irristatzearen ondorioz hain zuzen, urte mordoxka baita Axularren liburua erretorikaren ikuspuntutik aztertzean maiz erabili behar izan nuen Terrones del Caño ospetsuaren¹ *Instrucción de predicadoreseko* ohar honekin aurkitu nintzela:

entre los muy modernos trata bien desto [predikatzean behar den zuhurtziaz] el Padre Torres en el prólogo de su *Filosofía moral de Príncipes* (Terrones del Caño 1617: 1960, 95).

Ezin argi jakin, dena den, noraino izan zen ondoko putzuratzea lan sistematikoaren sasoiko fruitu –aurkikuntza filologikoetarako laguntzaile bikain izaten baitira beti “metodo” serendipikoak–, baina argi da Axularrek zeharo gaitzesten zuen prokrastinatze moduko batean murgildu izanak ez zuela lar bulkatu sakoneko ur haien argiratzea.

Akuilu ezin hobea dugu orain, beraz, behiala gibelatutako hainbat orri kartapazioen baketik ateratzeko, ohar berriagoekin ezkontzeko eta, ahal delarik, Bilbaoren aipatu artikuluan landutakoak poxi bat bederen aberasteko.

[1] Tuyko eta Leongo elizbarrutietan gotzain izan aurretik, Felipe II. eta Felipe III. errege espainiarren predikari izan zen Francisco Terrones del Caño (1551-1613) hainbat urtez (zehaztasun biografikoetarako, ikus Olmedo 1960 eta Galiano 2003).

Izan ere, Axularren *inventio*-prozesuaz orekaz jardun ahal izateko, premiazkoa dugu argitzen hasia zenbateraino jo zuen, jatorrizko testuetara gabe, besterenetara, zein izan ziren “beste” horiek eta, behin hori eginik, noraino geratu zen gure idazlea haien testu solteen arrantza eta garraiatze hutsean eta noraino erabili ote zituen haiek guztiak itxura berriko testuak eraikitzeke baliabide modura.

Corpus horren osatzearekin zehatzago definitua geratuko litzateke Axularren jokamolde erretorikoa eta, ziur asko, hobeto baloratua izango genuke horrela *Gero* liburua.

1.- Esan ohi da irakurketan gehiegi tematzen ez denari ere zauskada berezia egiten diola Axularren *Gerok* hartara hurbiltzen hasten den unean berean, alderdi ilun zein argi interesgarri asko baititu idazlanak iman-harri.

Niketz, beti pentsatu nahi izan dut aimant horren inguruan ez dela erakarpen-indarririk ahulena duena Axularrek liburua bilbatzeko erabili bide zituen iturriena.

Ez dira, ez, bart arratsekoak, aspaldikoak baizik, haren erreferentzien eta iturbegien inguruko albisteak, baina arazoa nekez geratuko da oraindik agorturik, Axularrek burutu zituen irakurketen lehen kapituluaren irudi hutsa baino ez baita orain artean marraztu dena².

Zaila da, izan ere, autore baten –edozeinen– *inventio* delakoan parte hartu duten osagai guztien aztarnak aurkitzea eta ustezko eraginak norainokoak –azaleko, sakon, zuzen, zeharkako– izan dituen finkatzea. Eta are zailago, baldin duela lau ehun urteko egile batez ari bagara, gehiegi eultzitu gabeko gariak badira harenak, eta bihiak ere etxekoa ez den beste hizkuntzaren batean badute jatorria..., nahiz eta horretan guztian baliabide informatikoen garai posmodernoek hamaika erraztasun eskaintzen duten.

Emaitza hobeak ekar litzake agian, askotan hurbilpen hutsetan geratzen direla badirudi ere, liburuen sormenean bide dauden ehunduren eta egitura orokorren aztarnen bila aritzeak³, mataza horietatik gero hari xumeagoak eta zehatzagoak erakar litezkeelako zenbaitetan.

[2] Urkixori eta Villasanteri zor zaizkie arlo horretako lehendabiziko lan larriak (ikus bibliografian).

Axularrek Gerori eman nahi zion egituraketa bikoitzean⁴, esaterako, Luis Granadakoaren eragin hurbila⁵ antzematen bide da aski era errazean (Salaberri 1997, 200-202):

Y segun esto se repartira este libro en dos partes principales. En la primera se declararan las obligaciones grandes que tenemos a la virtud, y los frutos y bienes inestimables que se siguen della: y en la segunda trataremos de la vida virtuosa, y de los avisos y documentos que para ella se requieren. Porque dos cosas son necesarias para hazer a un hombre virutoso: la una que guiera de verdad serlo, y la otra, que sepa de la manera que lo ha de ser: para la primera de las quales servira el primer libro, y para la otra el segundo [...] Mas con ser esta segunda parte tan necesaria: todavia lo es mucho mas la primera (“Prologo”, *Guía de pecadores*, 1556, z. g.).

Arazoak arazo, zaila eta astuna ohi da normalean, bai, iturri testua-letara iristeko antolatu eta burutu behar izaten den *ehiztaritza*-lan gehiena (Mitxelenarena da, oker ez bagaude, neologismoa), eta esker txarrekoa ere bai, oro har.

Nolanahi ere, badu horrek, noizik behin bederen, zitu heldurik ere, Juan de Torresen *Philosophia moral de principes* (Burgos, 1596⁶) liburuak eskaintzen dituenak bezalakoak, besteak beste. Izan ere, Bilbaok erakutsi (2014, 166) eta beherago egiaztatu ahal izango den legez, Axularren iturrietakoen artean har daiteke josulagunaren obra.

[3] Ikus Salaberri 2001.

[4] Hala gertatu ez bazen ere, Axularrek “bi partetan partitua eta berezia” nahi zuen liburua, izenburuaren azpian adierazi bezala: “lehenbizikoan emaiten da aditzera zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak, egitekoen geroko utzteak” eta “bigarreanean kidatzen da eta aitzinatzen luzamenduak utzirik, berehala bere eginbideari lotu nahi zaikana”.

[5] Ezin da, edonola ere, domingotarraren testuen eklektizismoa ahantzi, hark ere iturri asko eta eragin oso desberdinak izan baitzituen bere liburuak atontzeko orduan.

[6] Torresen liburua doi-doi kaleratu ahal izango zen azalean adierazten den urtean, 1596ko azaroaren 29an sinatua baita pleguen tasazio-agiria –“tassaron cada pliego de los del dicho libro en papel, a cinco blancas”–, eta idazkian bertan azaltzen den moduan, “mandaron que antes que se venda se imprima en la primera hoja de cada uno dellos este testimonio de tassa”.

2.- Pentsatzekoa da Axularrek, Salamankako ikasketak egin bitartean eta, batik bat, amaitzean⁷, eliz eginkizunetarako egoki izan zitezkeen hainbat liburu garrantzizko eskuratuko zituela etxera baino lehen edo hara bezain azkar. Eta horiexek erabiliko zituela gero, ziurrenik, *Gero* apailatzeko orduan⁸.

Zein liburu, ordea?

Urrunegira joan gabe, Tomas Trujillok aragoiarraren *Thesauri concionatorum libri septem* (Bartzelona, 1579) delakoan aurki daitezke predikarientzat funtsezko jotzen ziren liburuak.

Laburbilduz –eta gure aldetik, zerrendak osoki emateko asmorik gabe–, honako hauek aholkatzen zituen diru gutxi zuten predikari hasiberrientzat⁹: *Biblia*, *Concordancias* izenekoak, *Summa virtutum et vitiorum*, Akinatearen garrantzizkoenak, Crisologoaren eta beste hainbaten obrak, V. Ferrer-en *Sermones*, Granadako Luisen obra guztiak, Lizarrako Diegoren *Libro de la Vanidad del mundo* delakoa, etab. Aldez aurretik susma zitezkeen bezala, klasikoak latinez idatziak, eta ez gutxi –praktikoak eta modernoak, oro har–, gaztelaniaz.

Liburutegi osoago nahi zutenek beste obra hauok ere behar omen zituzten, *Biblia* eta *Konkordantziak* izenekoez gainera: Tomas Akinoko, Krisostomo, Ambrosio, Jeronimo, Gregorio eta Agustin santuen obra guztiak, *Glossa* liburuak (*ordinarioa*, *interlineala* eta *Lirakoarena*), bigarren mailako beste hainbat santuren idazlanak, *Bibliotheca Sacra Sanctorum Patrum* delakoa, *Ius Canonicum sive Pontificium*, *Concilia Generalia*, Surio

[7] 1595eko apirilaren 22an gairitu zuen Axularrek Teologiako batxilergo-azterketa.

[8] Apaizgoak berak eta, itxuraz, burutu nahi zuen predikatzailerak eskatuko zioten “liburutegi profesional” batean pentsatu beharko genuke hipotesi gisa. Izan ere, liburu-kopuruari erreparatuz garai hartarako Victor Infantesek egiten duen sailkapenaren arabera (1997, 282-284), liburutegi praktikoko batek 15 liburu baino gutxiago izango luke, oro har (“el libro aparece como un bien primario y elemental [...] se trata de libros [sólo] para ser leídos”); liburutegi profesional batek, berriz, 15-60 liburu bitartean izango lituzke (“el libro [...] como instrumento de la profesión de su poseedor y, evidentemente, tiene una función eminente de consulta y manejo vinculada al aprendizaje o al ejercicio de esa actividad”; “está constituida de determinadas materias básicas y algunas otras como complemento”). Hortik gorakoak arras ezohikoak ziren, ez bazen behintzat nobleziaren jaraunspen edo ondasunezko liburutegietan (50-300 ale inguru) edota museo gisakoetan (300etik gora liburu: “representa un exponente de riqueza”).

[9] Olmedoren hitzetatik jasoak dira erreferentziak (Olmedo 1960, 112-113).

Kartusiarrarenak... Eta kontu naturaletarako, Aristoteles, Platon, Plutar-ko, Plinio, Justino eta Seneka.

Gerori begiraturen bat eman diezaionak erraz asko ikus dezake azken liburutegi “osoago” honetatik atereak diruditela Axularrek erabiltzen dituen aipamenek¹⁰, goiko lerrootako erreferentzia eta santu-izen gehien-gehientsuenak azaltzen baitira haren orrialdeetan.

Baina hortxe bertan sortzen dira lehendabiziko zalantzak: hain li-
burutegi aberatsa ote zuen Axularrek? Ala ale gutxiagoko funtsezko li-
burutegia baino ez zuen izan eskura? Ezin baita ahanzi oso garestiak
zirela liburuak, oro har, eta sarritan jende askoren artean erosten zirela
argitaratutakoak¹¹.

Orain arte egindako testu-erkaketa urriek hori adierazten dutena
medio¹², bigarren aukera horretakoa lirudike urdazubiarraren liburute-
giak, nahiz eta bitartekorik aski –hala ekonomikorik¹³ nola harreman,
eliz eta kultur azpiegiturari zegokionik– izan zuela pentsa dezakegun
liburu-kopuru zinez aberatsaren jabe edo, gutxienez, erabiltzaile izateko.

Garaikideen ohiturak ikusirik, erreferentzia bibliografiko eta aipa-
menen narotasuna berearen antzeko *bitartekaritza*-liburuetatik etorri
zitzaiokeen ziurrenik, eta ez ezinbestez *lehen eskuko* idazlanetatik. Hein
handi batean, bada, bestek baliatutako ideiak, pasarteak, aipamenak eta
erreferentziak izango ziren Axularren liburua hornitu eta osatu zute-
nak, eta ez berak hausnartuak edota aipatutako autoreen irakurketa
zuzenetik jasoak.

[10] Bibliako aipamenetarako, ikus Salaberri 1999a eta 2000a. Klasikoak eta *ex sacris* diren aipamenetarako, ikus Salaberri 1998 eta (prentsan).

[11] “[...] exisía el hábito de comprar libros, cuando eran muy caros, entre varios amigos, como una edición de las *Obras de Séneca*, que al parecer perteneció a la vez a Francisco de Quevedo, Jerónimo Antonio de Medinilla y Porres y otros amigos” (Lopez Poza 2010, 21).

[12] Ikus, besteak beste, Urkixo 1912, Villasante 1972, Salaberri 1999b eta 2000b eta Bilbao 2014.

[13] Ez dirudi Axularren arazorik latzena ekonomikoa izan zenik. Bestelako laguntzarik gabe ere –eta uste izatekoa da horrelakorik ere izango zuela Elizaren aldetik edo “compainia” hartan jarduteagatik–, Elizondoko ahaideengandik jaso zuen irin-errotako etekinek eta Sarako erretore izateak zekarzkion bostehun urre-dukatzat inguru haiek nahi adina liburu eskuratzeko egoera lasaian jartzen zuten urdazubiarra (ikus Salaberri 2005).

Ez da besterik, egiazki, urdazubiarrak liburuaren azalean bertan, izenburuaren azpian, aitortzen duen horretatik isurtzen dena¹⁴: “Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretarik eta *liburu debozinozkoetarik*, Axular Sarako errotoak bildua” (gurea da letrakera etzana).

Eta letra etzanez nabarmendu nahi izan ditugu pasarteko bi hitz horiek, hain zuzen ere bestetara garraiatzeko moduko materialak eta haien egituratze eta antolatze motak direlako era orokorrean “debozizko liburu” bezala definitu izan direnek¹⁵ eskaini ohi duten osagairik erabilgarriena.

Ezin, beraz, lehen mailako iturri gehiegirik aurkitzeko itxaropenik izan. Bigarren eskukoekin ase behar, bada, maiz asko.

Eranskinean kotejatzeraz goazen *Philosophia moral* izeneko obra *bitartekaritza* horren beste erakusgarri bat litzateke, bertatik zuzen jasotako eta behar bezala euskaratutako hainbat eta hainbat lerroalde baitu Axularrenak. Eta jatorrizkoaren erreferentziarik eman gabe, gainera, hots, beste horiek testu-garraiatze hutsa besterik egin ez zutela argudiatu edo, “intertestualitateaz” bidegabeki baliatuz¹⁶. Ohikoa zen bezala, non-bait.

3.- Torresen iturbegia garrantzizkoa da, alde batetik, Axularren irakurketen saila finkatzeko beste urrats bat delako¹⁷, baina, batik bat, erantsiko genuke jarraian, urdazubiarraren lan egiteko eskema zenbait sala-

[14] Gerotik hartutako pasarteak emateko erabilitako transkribapena Josu Lavinek egina da (ikus bibliografian).

[15] Bizimodu bertutetsua lortu ahal izateko prestatuak ziren aszetika arloko obra guztiak sartuko lirateke definizio horren barnean.

[16] Axularrek ez du, ez, horrelakoen izenik ez libururik aipatzen. Torresenarekin batera, Luis Granadakoaren kasua izan daiteke nabarmenena; orain arte dakigunaren arabera, noski.

[17] Bestetara ezin heda badaiteke ere, kezka interesgarria sortzen du Axularrek Torresen liburu hau eskuratzeko izan zuen bideak. Alegia, behin Espainia aldeko ikasketa-egonaldia 1595ean amaituta, ez dakigu urdazubiarrak 1597an edo hurrengoren batean Salamankara egindako bidaiaren baten –puntuala? luzea? inoiz apuntatu izan den doktore-titulazioa prestatzekoa?– albistea iradokitzen ote duen horrek, Donibane Lohizunen edo Saran bizitzen egotean nekez izan baitzezakeen Espainia aldean argitaratutako obren berri. Baina ezin bazter daiteke bestelako hipotesirik ere: inguru haietatik etorritako lagunen baten opari gertatzea liburua, Iruña aldera egindako joan-etorri baten fruitu izatea...

tzen dituelako eta, hori dela bide, haren jolas erretorikoa sakonago eza-
gutzeko baliagarria delako.

Inorentzat ez da sekretu latzik urratuko garbi adierazten badugu
predikatzaileen artean egungo “moztu-erantsi” erako sistema erabili
ohi zela XVII. mendean eta geroago ere, *inventio* atalean lehenik, eta
testuak berak eraikitzerakoan, bigarrenik.

Eta Axular ez zen hartan salbuespen izan, oso testu-egokitzaille tre-
bea baizik. Izan ere, erraztasun handiz egokitu zitzakeen iturri batetik
hartutako pasarteak, desberdin bilakatur, arras desberdin batzuetan; hi-
potestuak –barka ironia-punttua– hipertestu bihurtuz, azken finean.

Eta hori guztia, berezko senak bainoago, predikatzaile-lanbideak
emandako trebezia eta erraztasunari esker, nonbait, eta bereziki Sala-
mankan –non, bestela?– ikasitakoek eskainitako teknikei esker.

Kontu jakina da hiri ospetsuan igarotako hiruzpalau ikasturteetan
sistematikoki ikasten zutela apaizgo-bidea hartzera zihoazenek pasto-
raltzarako ezinbesteko zuten predikaziorako *erretorika*. Erretorika ekle-
sialastikoa, hain zuzen.

Luis Granadakoak garatua utzi zuenaren bidetik eskuarki, baina
bestelako trataturik ere baztertu gabe¹⁸, Salamankako ikasgeletan aritu-
takoek ongi erakusten zuten predikazioetan eta haren ildoan burututa-
ko “debozozko liburu”-etan noraino zekarten ikasgaia aprobetxatua.

Horietako bat izan zen Axular ere, denbora laburrean jaso baitzuen,
agidanez, predikatzaile bikainaren ospea (ikus Salaberri 1997, 106-107).
Ia mende erdia igaro beharko zen, ordea, nolako idazlea zen erakutsi
zezan¹⁹.

[18] Granadakoaren *Rhetorica ecclesiasticaz* gainera, garaiko *Rhetorica* ospetsu eta erabilie-
nen artean, Agustin Valerioren *Rhetorica ecclesiastica* (Roma, 1576), Diego Lizarrakoa-
ren *Modus concionandi* (Salamanka, 1576) eta Tomas Trujilloren *Thesauri concionato-
rum libri septem* (Bartzelona, 1579) aurkitzen dira. Erantsi dezagun bidenabar azterke-
ta lasaia mereziko lukeela azken honen obrak ere, eta ez bakarrik Xabierreko
Frantziskoren iloba izatean, Axularrek izan ziezaiokeen atxikimendu bereziagatik,
eta bai, ordea, haren aholkuak (bizio arruntenen aurka predikatzea, obra onen al-
deko sermoia –zeinak inplizituki protestanteen aurkako inpugnazioa baitakar–, di-
gresioak egiteko era, Testamentu Zaharreko pasarteak erabiltzean *per modum simili-
tudinis* aritzekoa, etab.) aski ongi beteak agertzen direlako urdazubiarraren idazla-
nean.

[19] Lerrootan barrena argi ulertarazten den hipotesia bada ere, gogora dezagun Axula-

4.- Salamankan eta hura bezalako unibertsitate penintsular entzutetsuetan irakasten ziren eliz erretorikako teknika haien ezagutza zehatza izan lezake irakurleak gorago aipatu dugun Terrones del Cañoren *Instrucción de Predicadores* (1617) delakoaren orrialdeak irekiz gero.

“Eskuar” hartan aurki daiteke, nahi izanez gero, urdazubiarraren jokamolde erretorikoa aztertzeko eta ulertzeko erreferentzia aproposa. Zeren eta Axularren ikaskide izan ez bazen ere, zinez baieza daiteke tradizio beretik edanak zirela biak, bai Torresek eta bai Axularrek, biek ikasi baitzuten –batak lehenago, geroago besteak– Salamankako ikasgeletan (Olmedo 1960, 10).

Luze joko luke hemen erretorika horren alderdi nagusi guztiez jarduteak, baina Axularri dagokionagatik, *inventio* eta *dispositio* ataletan laburbiltzen ditu Terrones del Cañok gure idazleak daraman norabide orokorraren ildoak, bigarren eta hirugarren tratatuetan, hurrenez hurren.

*Inventio*az den bezainbatean²⁰, esaterako, aski era zorrotzean azaltzen du autoreak nola bilatu, hautatu eta finkatu beharko litzatekeen predikatu edo, Axularrenari gagozkiola, idatziz landu nahi den gaia.

Hartan lar luzatu gabe ere, *Geron* esanguratsuak diren hiruzpalau gomendio ekarri nahi genituzke hona adibide gisara, urdazubiarraren testu-irizpideen ispilu baitirudite oro har.

Sermoiak eta liburu aszetikoak gaiak tratatzeko orduan izan behar omen zituzten ezaugarriak adieraztetik dator, lehen-lehenik, *Geroren* kontzepzioarekin ere hertsiki loturik dagoen aholkua:

[...] *todo el sermón* [liburu guztia, esango genuke hemen] o la mayor parte dél sea de cosas morales, quiero decir *provechosas para las costumbres, reprehendiendo vicios, aconsejando y persuadiendo virtudes, convidando al cielo, afeando pecados, amenazando con muerte e infierno, convenciendo los entendimientos con buenas y*

rreren lan aszetikoaren idazte-prozesua bete-betean oinarritzen dela predikaziorako erabili ohi ziren irizpide erretoriko beretan.

[20] Ez dugu hona ekarriko *dispositio*ari dagokion partea, materiaren antolamenduaz eta atalen egituraketaz diharduen kapitulu hau ez baitago zuzenki lotua eskuartean dugunaren hariarekin.

eficaces razones de que van errados y perdidos, al fin: persuadir lo que Dios manda [...] (1617: 1960, 63; gurea da letrakera etzana).

Ildo berean, eta teologiarekin eta dotrina eklesiastikoarekin arazorik gerta ez zedin, Terronesek argi azpimarratua utzi zuen arau orokorra, Axularrek zuzen segitu zuena, hots,

[...] no se meta en [...] materias delgadas y especulativas de Teología (*idem*, 58).

Zeren eta, horrela jokatzeko arrazoi teologiko nagusiez gainera, Gero bezalako obren izaera aszetikoak berak ere eskatzen zien autoreei irakurle xumeak nekez uler zitzakeen sakontasun teologikoetan ez murgiltzea.

Predikatzeke gaiari edota testu-egokitasunari zegokionez, interesgarriak dira halaber josulagunaren beste hainbat gomendio, Axularren liburuan erruz erabilita aurki daitezkeenak. Haietako bat, aurrekoen logika berarekin loturik lihoakeen irizpide praktiko hau:

[...] en esto de dar reprehensiones es menester mirar que sean a propósito de las costumbres y vicios del auditorio (*idem*, 67).

Tokian tokikoak, beraz, aintzakotzat beti.

Eta berdin hizkuntzari zegokionez: nekez ahantzi zezakeen Terronesek predikazio-hizkuntzari buruzko abisua, elizgizonen artean praktika normala izateagatik errepikatu beharrik ez zeukana (hots, mezua transmititzea lortuko bazen, predikatzailen mintzoa –linguistikoki zein estilistikoki– hartzaileek ulertzeko modukoa behar zela zioena), baina inorenetik mailegatutakoak emateko era nabarmendu nahi izan zuen isturgitarrak: “[...] no traiga griegos ni hebreos, sino su romance y latín”²¹ (*idem*, 58).

Jakina, aholkuen literalitatea gorabehera, Axularrek argi zuen zein zen predikaziorako behar zuen “erromantzea”. Eta harekin eta latina-

[21] Latina, berdin Terronesen kasuan zein Axularrenean eta gainerakoetan, aipamen larriak (biblikoak, Elizakoak, santu eta doktoreen hitzak, etab.) eskaintzeko hizkuntza jaso zen. Eta pasarte haiek ere ulertuak izan zitezten, ohiko bilakatu zen hartzaileen hizkuntzetara itzultzea (Axularren jokamoldea) edota esanahia parafra-sien bitartez aurkeztea (Torresek oso maiz darabilen bidea).

rekin jokatu zuen Gerotik zehar, mailegatutako guztiak bi horietara moldatuz eta mugatuz.

Prezeptiba erretoriko gisako hartan bada, haatik, urdazubiarrak *inventiorako* erabili zituen –inoren testuak zirenen– identifikazioa egiten eta hartarako erakutsi jokamoldea ulertzen lagun lezakeen bestelakorik ere. Zeren eta hartan ere badirudi ez zebilela Axular garaiko azturetatik at.

Baina azturak aztura, bitxi egiten da garaiko idazle eta aholkuemaile haiek besterenaz baliatzera iristeko zerabilten hizkera:

podemos hurtar de los libros de autores profanos cuanto bueno halláremos en ellos (Terrones 1617: 1960, 81; gurea da letra etzana).

Terrones del Cañok aholkatzen zuen bidetik abiatua, bada, gure idazlea. Eta gainerako garaikideetan gertatu bezala, ez zegoen haietan ere inoren testu-garriatze eta bereganatzearekin arazorik, beranduago plagiotzat hartu bazen ere mailegatutakoen jatorria-eta ez aipatzea.

Areago: inoren sermoiak ere har zitzatela aholkatzen zien Terronesek predikariei, egiletza-aitorretako azalkeriatan aritzea baino garrantzi gehiagokoa baitzen predikariei zegokien eginkizuna behar bezala betetzea:

[...] el predicador [...] debe arrimarse a los buenos predicadores enseñándose, a par de ellos, a *buscar en los libros las cosas buenas y elegirlas*. Y esto no lo ha de aprender por reglas, sino por imitación (*idem*, 56; gureak dira letra etzanak).

Digo, pues, que el que no tuviere donde elegir, *tome buenos sermones ajenos, decórelos muy bien de memoria, envístalos y hágalos suyos y dígalos como tales* (*idem*, 57; gureak dira letra etzanak).

Nolanahi ere den, jokamolde “bereganatzaile” hori onartua eta aholkatua bazen sermoi osoekin, nekez izan zezaketen predikari eta idazleek erreparorik maila apalagokoak ziren atalkako “ebaste”-ekin, berdin *ex sacris* zirenekin zein profanoekin, nahiz eta azken hauek prebentzio gehiagorekin hartu behar baitziren²²,

[22] Eta prebentzio eta kontu gehiagoz oraindik, poeten bertsoak erabiltzean, haien egileen aipamena: “Sobre todo advierto que nunca se ha de citar el autor del verso, a lo

Porque, o la humanidad es verdadera o falsa. Si es verdadera, como historia natural, propiedades de piedras, ríos, hierbas, animales, etc., o historia política, como las que escribieron Polibio, Metástenes, Tito Livio, Curcio y otros, destas cosas tales puédense traer cuatro, seis u ocho puntos en un sermón, y lo mesmo digo de dichos de filósofos, como Aristóteles, Plutarco, Sócrates, Diógenes y Séneca; aunque de Séneca –zehazten du Terronesek Axularren jokamoldea islatuko balu bezala²³– nunca sobra nada, ni he leído autor que con menos palabras dixese mayores sentencias, y que más aprieten y tapen la boca a un entendimiento (*idem*, 85-86).

Erantsi beharrik ez dago planteamendu horren gauzatzea Eranski-nera ekarritako testu-alderaketan atzematen dela hobekienik; agerigerian geratzen da han noraino iritsi ziren Axularrek bere buruari zilegizko bilakaturiko mailegatze-garraiak.

5.- Juan de Torresen *Philosophia moral de príncipes* liburuarekin burututako testu-erkaketa bakarrik aintzat hartuta²⁴ –Geron islatzen diren gaine-rako *bitartekariak* gabe, esan nahi baita–, honako puntu hauek nabarmen litezke Axularrek hartu zuen jokamolde zehatzaren kariaz:

- a) Agerikoa da, oro har, Axularrek ez zituela Geron zehar aipatu zituen obra guzti-guztiak eskura eduki. Eta uste izatekoa da, leherrenak egin gabe, hiruzpalau dozena autoreren liburuak besterik ez zuela

menos Ovidio, Marcial [...] y otros así que trataron materias vanas y lascivas. Bastará decir «allá vuestro poeta», o «el otro en sus devaneos»; aunque, si fuesen Virgilio, Homero, Horacio, podríanse nombrar con algún encogimiento y un poco de desdén [...]” (Terrones 1617:1960, 87). Ildo horretan, Ovidioren aipuak, esaterako, sei aldiz dakartza Axularrek, hirutan autore testuan ongi identifikaturik, bitan testua norena den zehaztu gabe (alboko erreferentzian bai, ordea, izenaren laburdura: “Ouid.”) eta beste behin Terronesen gogoko estalkia erabiliz: “materia hunetako pilotu on batek dioen bezala” (Axular 1643, 350). Esan beharrik ez da, besteak ez bezala, azken hau dela aipurik gordinena, hots, “*Illa est casta, quam nemo rogavit*” delakoa (anekdota bezala, alboko erreferentziako izenburua ere desitxuratua da, “EI.2” ematen baita “A[mores]”-en ordeztu).

[23] Geron Seneka da autore jentilen artean aipatuena, hogeita hamar bider baino gehiagotan agertzen baita erabilia edo erreferentziatua. Ondoren Plutarko dator, 18 aldiz aipatua. Diogenes Laertzio gero (8 bat aldiz) eta Aristoteles (sei aldiz).

[24] Exhaustibo izateko xederik izan ez duena, bidenabar esateko, eta Bilbaok identifikatutako lerroaldeak ere tartekaturik dakartzana.

izango inguruan, elizkide euskaldunenak, Leizarragarenak, Granadako Luisenak eta Biblia bera barne harturik²⁵. Ez bide du bestelakorik adierazten, *Geroren* lehen orrialdean, Axularrek liburua apailatzeko erabili zuen bibliografi erreferentziaz mintzo den gaztiguak: “Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretarik eta liburu debozinozkoetarik Axular Sarako errotrak bildua”.

- b) Eskuarki, erraz asko atera zitekeen obra haietako batzuetatik sermoi arrunt baterako edo pretentsio berezirik ez zuen aszetika-libururen bat ehuntzen hasteko behar zen guztia: ideia nagusiak eta haien garapen funtsezkoena, erreferentzia biblikoak, etsenpluak, adibideak, aipamenak (teologo, kontzilio, elizburu eta besterenak), filosiaren eta natur zientzien lekukotasuna... Gogora bedi, beraz, ez dela nahitaez lehen eskuko izan behar “Eskritura Saindutik” eta “Elizako Doktoretarik” jaso omen zuen lekukotasuna bera ere, albo erreferentziaz besterik adierazi arren, “liburu debozinozkoetarik” hartua baitzitekeen hotz eta motz.
- d) Axularrek ez du zehazten zein ziren iturri edo makulu gisara erabili zituen deboziziozko liburu haiek. Egia da tradizio kristauan ohikoa izan dela obra larrietatik hartutakoak zegozkien erreferentziazkin ematea. Izan ere, egiletza hutsak aitortzea baino gehiago, behar bezalako larritasun-maila, autoritatea eta bermea zekarzkioten testu berriari autore handienek (Hiponakoak, Akinateak, Senekak, Plutarkok...) idatzitakoek. Ez zen hura, beraz, handinahiak edota erudizio-gogoak bideratutako jokaera, eta bai, berriz, argudiaketan erabilitako materiala arlo erlijiosoan ortodoxoa, egiazkoa –eta ez autoreak asmatua– eta aintzakotzat hartu beharrekoa zela adierazteko premia. Alabaina, “bigarren mailako testuak” (aszetikoak eta doktrinalak, oro har), inoiz ez dira aipaturiko tradizioan aintzat hartuak izan, eta, ondorioz, ezkutaturik bezala geratu dira sarri eta maiz. Tradizio horrekin bat eginez jokatzeko du urdazubiarrak.
- e) Zehaztasunik ez eman arren, argi bezain aratz azaldu da testu-alderaketan Axularrek Torresen obra izan zuela lan-mahaian berea atontzean. Eta, begien aurrean izateaz aparte, erabili ere egin zuen –erruz erabili, gainera– apunte literalak eta ohar multzoak bere lanerako ateratzeko, beste inon baino nabarmenago utzirik autore

[25] Ikus, Materrari eta Leizarragari dagokienez, Salaberri 2000b; Granadakoarena, ordea, honako hauetan: Salaberri 1999b eta 2001.

klasikoen lekukotasunaz baliatzeko iturri nagusitzat hartu zuela gaztelaniazko edizio hura. Baliabide horren bitartez, *silva* edo *collectanea* izenekoetara hurbiltzeko premiatik aske geratu zen hein handi batean urdazubiarra, bertako latinetara jo ere gabe mundu klasikotik hartu zitzakeenak ondo antolaturik eta jariotasunez narraturik aurkitu baitzituen Andujarrekoarenean.

- f) Axularrek harrobi hartatik eskuratu eta erabili zituen pasarte adierazgarrienen artean, bereziki azpimarragarriak dira esparru teologikotik kanpoko aipu historikoak, eta haien barnean, esan bezala, literatura klasikoari dagozkionak. Zehatzago adierazita, eta testuen arteko konfrontazio xumera mugatuz, Bibliakoak ez diren berrogeita hamar bat erreferentzia (klasikoak eta autore kristauenak direnak, alegia) jasoak ditu Axularrek Torresen liburu horretatik²⁶, akats eta guztiz, sarri askotan. Bestela esan: ziur samarra da berrogeita hamar liburu horiek ez zirela urdazubiarraren lan-apalategian aurkitzen²⁷.
- g) *Exempla* arlokoak izan ziren, eskuarki, Axularrek Torresenetik baliatutako atalik garrantzizkoenak. Jakina, tartean landutako beste atal batzuetan ere agertzen da Torresen eragina, baina ez aipatutako horietan bezainbeste. Istorio luzeak batzuk (Zaleuko, Kotis, Semiramis, Sesostris), laburragoak bestetzuk (Pisistrato, Ziro, Teodosio, Herodes, Arkelao, Vespasiano, Neron, Zesar-Mezenas, Lais-Demos-tenes...) eta ohar puntual diruditenak azkenak (Antigono, Likurgo, Lisimako, Demonakte, Solon, Arkita Tarentino, Klimas, Lenilla, Kati-lina, Henrike VIII.a...), guztiek osatu zuten Axularrek kapitulu zenbaitetan margotu nahi izan zuen panorama aszetiko-morala. Torresena eskuetan, bada, nekez aurki zezakeen Axularrek bere libururako istorio horien guztien berri izateko iturri hoberik; hoberik eta ekonomikoagorik, hain zuzen, dozenaka titulutan “aurreztu-

[26] Gogoan har bedi Axularrek *Gerora* daramatzan hirurogeita hamar autoreetatik (handiago da, noski, urdazubiarrak aipatzen dizkien obren kopurua), hogeita hamar bat autore greziar eta erromatar klasikoak direna. Hiru bat dozena dira, bestalde, Axularrek IV. mendetik aurrerako idazle jentil eta erlijiosoen artean aipatzen dituenak, tartean Agustin Hiponakoa (ia 90 bat aldiz aipatua), Joan Krisostomo (55 bat aldiz ekarria), Tomas Akinokoa (ia 40 aldiz testuratua) eta beste daudelarik.

[27] Erkatutako orrialde horien laburrean, beste hogeita hamar bat erreferentzia gehiago azaltzen dira, Axularrek, arrazoi desberdinak medio (bigarren mailako autoreak, ezezagun[ago]ak, orrialde-bazterrak ez astuntzeko nahia...), Torresenetik berera eramanez zituenak.

rik” –eta are, haietan kontsultatzeko premiarik gabe– geratu baitzitzaien liburuan erreferentziaturiko obren kopurua.

- h) Testuratzeko orduan, euskarara igaro zituen urdazubiarrak begien aurrean izandako gaztelaniazkoak, itzulpen hertsia samarrak egin zituelarik lerroalde gehienetan. Eta inoizka punturen batean edo bestean Terrones del Caño bezalako erretorika-teorizatzaileek besterik aholkatzen bazuten ere, Axularrek berdintsu gorde zituen erdarazko erredakzioan agertutako hainbat pasarte²⁸.
- i) Torresenetik jasotakoak erabiltzeko eraz –eta hemen datza aurreko testu-erkaketetatik ere isuritako daturik interesgarriena–, Geroren hainbat atal edo kapitulu eraikitzeke baliatu zituela esan behar da, eta ez soil mezua modu pedagogikoagoan azaltzeko edota erudizioz zipriltzeko. Testu-parekatzearen azaleko begiratu batez atzereman daitekeen moduan, Torresengandik jasotako atal solteok kapitulu ia osoak izatera iristeraino artikulatu ziren zenbaitetan Geroren barnean. Argi asko azaltzen da hori gure klasikoaren 31, 32, 33, 40, 41, 43 eta 44. kapituluetan²⁹. “Haragiaren bekatua”-ren ingurukoak dira zazpiak, kapitulurik mundanoenak alegia, eta Axularren *inventioaz* jabetzeko kapitulurik iradokitzaileenak oro har, oso era bizi eta txairoan burutuak agertzen baitira bertan *jentilen* adibideen uztarketak.
- j) Esan bezala, garraiatutako material horiek ezin hobeto erakusten bide dute Axularrek erabilitako aipamen mordoxka ez zela lehen eskuko liburuen irakurketetatik jaso izan. Eta hortaz, ez zuela Axularrek liburu horiek bere lantegian izateko premiarik izan. Testu-konfrontaziotik isuritako datuon arabera, bada, aski murrizturik izango genuke Axularrek irakurri eta erabili uste zuen liburu-zerrenda. Hori horrela, argi legoke orduan klasikoen transmisioa arras mediatiza-

[28] Hau da, esaterako, autorearen inplikazioari eta, ondorioz, lehen pertsonaren erabilerrari buruz Terronesek zioena: “[...] el predicador nunca ha de tratar de primera persona” (1617:1960, 80; gurea da letra etzana). Axular, ordea, Torresen ildotik abiatu zen harenak euskaratzean. Adibidez, haren “No se yo como llevo el Rey al principio aquel mandato” (Torres 605; gurea da letra etzana) esaldia arazo bilakatu gabe eman zuen euskaraz: “Eta *nik* eztaikit nola hartu zuen Erregek egitekoa” (Axular 345; gurea da letrakera etzana).

[29] Ohar bekio, bidenabar, nola kapitulu horietako batzuetan ere ez zuen Axularrek ongiegi gorde Terronesen aholkua, hots, “[...] es cosa muy reprobada por los santos y autores graves, llenar los sermones de humanidades, dejándolos ayunos de Escritura y santos” (1617:1960, 81).

tua, atomizatua eta istoriotxotan hautsia iritsi dela gure literatura larrienaren esparrura³⁰. Eta betiere, moral eta planteamendu tren-toarren eskakizunei makurtua.

k)Horrek guztiak, noski, beste perspektiba batean jarriko gintuzke literatura klasikoak gurean izan (ez?) zituen transmisio, harrera eta erabilerak aztertzeke unean, kultura humanista-errenazentistak aldarrikatu ez bezala, klasiko greziar eta erromatarrak adabaki gisara baino ez zirela jasoak izan isla bailezakete azaleratutako “bidezidor” horiek. Eta ez lirudike, ondorengo ikerketetarako hipotesi gisara bada ere, gure Urre-Aroko gainerako literaturak obra klasikoez izandako errezepzioaren ikuspegi hau ezertan arin litekeenik, ez eta –susmo hutsa baizik ez da– beste ondoriotara eraman gintzake tenik ere Tartasek eta bestek utzitako aztarnek.

Hala izan bide zen, eta izandakoak, nonbait, ez du aldatzerik.

Aramaio, 2016-10-20

Bibliografia

- Axular, P., 1643, *Gero*, Bordele (J. Lavin-en bertsioa: <http://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/A/AxularGero.htm>).
- Bilbao, G., 2014, “Obras de referencia latinas y otras fuentes en el *Gero* (1643) de Axular”, in Iñigo Arzalluz (koord.): *Estudios de filología e historia en honor del profesor Vitalino Valcárcel*, 1. lib., Bilbo, 151-168.
- Galiano Puy, R., 2003, “Biografía del doctor don Francisco Terrones del Caño, predicador real y obispo que fue de Tuy y de León”, *Boletín del Instituto de Estudios Giennenses* 183, 207-255.
- Granada, L., 1556, *Guía de pecadores*, Lisboa.
- Infantes, V., 1997, “Las ausencias en los inventarios de libros y de bibliotecas”, *Bulletin Hispanique* 99, 1, 281-292.

[30] Barkagarriagoa, bada, Etxeberri Sarakoaren bekatua, irakasle izandakoak egindakoaren ildo beretik burutua izan baitzen (ikus Salaberri 2002).

- Lopez Poza, S., 2010, "La poesía en bibliotecas particulares notables del siglo XVII", in B. Lopez Bueno (koord.): *El canon poético en el siglo XVII. IX Encuentro internacional sobre poesía del Siglo de Oro (24-26.11.2008)*, Sevilla.
- Olmedo, F. G., 1960, "Prólogo", in Terrones del Caño 1617:1960, IX-CLVI.
- Pedraza Gracia, M.J., 1999, "Lector, lecturas, bibliotecas...: el inventario como fuente para su investigación histórica", *Anales de Documentación* 2, 137-158.
- Salaberri, P., 1997, *Axularren prosa erretorikaren argitan*, Bilbo.
- , 1998, "Aipamen klasikoak Axularren Gero liburuan", *Euskera* 43-1, 231-252.
- , 1999a, "Axularren aipamen bibliko-erlijioez zerbait", *Euskera* 44-1, 615-635.
- , 1999b, "Testu-menpekotasuna Axularren obran" *FLV* 80, 33-57.
- , 2000a, "Erreferentzia biblikoak Geron", *Euskera* 43-3, 1113-1124.
- , 2000b, "Axularren testu-zorrak", *FLV* 84, 193-209
- , 2001, "Gai-harilkatzea eta testu-kidetasunak Geron", *FLV* 87, 257-306.
- , 2002, "Etxeberri Sarakoaren «Escual-herrico gazteriari» eta kultura klasikoaren transmisioa", *FLV* 90, 307-322.
- , 2005, "Axular Jekyll, Axular Hyde", in P. Etxeberria & H. Knörr (konp.): *Nerekin yaio nun. Txillardegiri omenaldia*, Bilbo, 413-430.
- , (prentsan), "Bi hitz gehiago Geron azaltzen diren aipamenez".
- Terrones del Caño, F., 1617:1960, *Instrucción de predicadores*, Madril.
- Torres, J., 1596, *Philosophia moral de príncipes*, Burgos.
- Urkixo, J., 1912, *Una fuente del Guero (Axular imitador de Fr. Luis de Granada)*, Donibane Lohizune.
- , (argitaragabea), "Las citas del Guero" eskuizkribua, Urkixo Funtsa, 8.022 zkia.
- Villasante, L., 1962, "El Guero ¿es obra original?", *Euskera* 7, 5-28.
- , 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Oñati.

ERANSKINA

TESTU-ERKAKETA

AXULAR (1643) - TORRES (1596³¹)

GAZTIGUA

Antzak eta kidetasunak direla eta, *Geron* agertzen diren latinezko aipuetan bada edozein *silva* edo *collectaneat*atik ateratakoa izan daitekeenik eta bada, halaber, Torresenetik garraiatzearen fruitu garbia eta ziurra dirudienik ere. Azken hauek, eskuarki, aurretik eta ondotik jasotako lerroaldean testuinguru berean daude, erreferentziak emateko laburdurak berdintsuak dituzte eta, aldi berean, akatsak ere berberak. Horixe da, adibidez, Zizeronen ondoko aipamen ezagunaren kasua:

Zizeronek dioen bezala: *Nunquam iratus mediocritatem illas tenebit quae est inter nimium et parum* (Cicero li. 1 Offic.). (Axular 299)

Nunquam enim iratus (dize Tullio) *qui accedit ad penam. mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum* (Cicero lib. 1 Offic.). (Torres 343)

Horrelakoak, esan beharrik ez da, zuzen ekarri dira Eranskinera.

Beste batzuk, aldiz, modu sakabanatuan agertzen dira *Geron* eta, nahiz eta Torresenean ere azaldu, “aurreko eta ondoko lerroaldean testuingurua”-ren baldintza betetzen ez dutenez, ez dira testu-alderaketan jaso. Hori gertatzen zaio, esaterako, ondoko aipuari:

[31] Geroago Torresen liburuak edizio zuzendu eta emendaturik ezagutu bazuen ere, eskura izan dugun lehenaz baino ez gara lan honetarako baliatu. Gerta daiteke, beraz, berriagoa izatea Axularrek erabilitako edizioa eta, ondorioz, *Geroratutako* parsateak ere zertxobait desberdin.

Ocia si tollas periere Cupidinis arcus (Ovid. lib 1. de remed. Amor.).
(Torres 791)

Eta badio Ovidiok ere: *Otia si tollas, periere Cupidinis arcus* (Ovid.
lib. 2 de remed. Amoris). (Axular 379)

Erreferentziak emateko erak, egia da, Torresenetik jasoak izan direla adieraz lezake, baina, edozein modutan ere, ez dira jasoko Eranskinan, lerro hauen luze-zabalerek ez baitute eskaintzen horrelako aipamen solte guztiak konfrontatzeak eskatuko lituzkeen denbora eta arretarako tarterik. Aipamen hutsa gainditzen duten pasarteei baino ez zaie lehentasunik emango hurrengo orrialdeetan, hortaz.

1. KAP.

Pisistrato Atenasko tirano gaixto hark ikhusi zuenean plaza guztia iende alferrez bethea, eta hetarik anhitz malizia eta pensu gaixto sor zitekeiela, deitu zituen guztiak beregana. (Aelianus, lib. 5, variis histor.). Eta aitzinerat alfer egoiteko desenkusarik etzuentzat, eman zerauen mando, zamari, idi, hazi, diru, finean traillaizeko behar zuten guztia. Eta gero igorri zituen lanera eta traillura, iduriturik ezen halatan etzutela kalterik eginen, maliziarik pensatuko, eta ez herririk nahasiko. **(Axular 27)**

Izan zutenean Erromatarrek, desiratzen zuten abantailla eta garaitia Kartagotarren gainean, sarthu ziren konseilluan Erromatarrek, ea zer eginen zuten Kartagoko hiri hartzaz (Vide August., lib. de civitate Dei, cap. 30 tom. 5). Eta Katonek (prinzipalenetarik bat baitzen) erran zuen guztiak desegin, plaundu eta lurrarekin berdindu behar zuela, zeren bere gerla guztiak eta egitekoak hiri hartarik sortzen zeiztela, eta hura deseginez gero, bakean eta soseguan iarriko zirela. Baiña Scipion kapitain famatu hark ethorkizunari hobeki behaturik, erran zuen: etzutela neholatan ere hiria desegin behar. Zeren baldin desegiten bazuten, gerla bat iraungi ustean, bertze handiago bat pitztuko zutela. Zeren berehala iendea, alferkeriari, ian-edanari, erran-

De la mesma industria uso Pisistrato, el qual en tomando posesion del reyno, luego puso los ojos en atajar platicas de hombres valdios, porque de otra manera, no se tenia por seguro en aquel estado: para esto se salia a la plaça, y en viendo algunos pasearse de valde, los llamava, y [...] asi a uno dezia: si no tienes bueyes para labrar la tierra, ve y toma de los mios, y trabaja para comer: a otro dezia: si te falta trigo para sembrar [...] toma lo que quisieres, y no vivas tan holgazan: todo lo qual hazia, dize Eliano: *Veritas en horum ocium insidias aliquas pareret* (Aelian. De varia hist. li. 9). (Torres 793-794)

Gran contienda hubo en el Senado [...] sobre si convenia assolar del todo a Carthago competidora de su potencia o no (S. Aug. li. .1 de civit. c. 30), el voto de Porcio Caton [...] era que se echase de una vez este negocio a una parte, pareciendole que era cosa insufrible andar toda la vida con el sobresalto de la guerra, y oyendo nuevas temerosas de sus enemigos. Lo contrario defendia Scipion Nasica, juzgando por mas conveniete traer una guerra lenta que sierviese de exercicio y ocupacion al pueblo (Lucius Flor. lib. 2. cap. 15), que no concluyr de una vez con todo, pues se devia presumir, que en faltando quien los truxesse alertos y pensativos de las armas, luego se destruyrian con vicios y regalos [...] pero al fin prevalecio, escribe Plinio (Plin. Nat. Hist. lib. 15. c. 18), el voto de Caton [...] mandaron por

merranei, eta aisiak dekhazkeien gaixtakeria suerte guztiei emanen zeila. Eta handik nahastekak, diferentziak, guduak, hauziak, etsaigoak, eta Kartagotarrekikoa baiño gerla perilosagoa, bere arthean sorthuko zeila. Eta hala gerthatu zen. Zeren Szijpionen konseillua utzirik, hartu zuten Katonena, desegin zuten Kartagoko hiria, iarri ziren bere ustez bakean. Baiña Szijpionek erran zarauen bezala, fite berak, eta Erromako hiria ere, behehitu eta erori ziren. (Axular 30-31)

16. KAP.

ERREMUSINA EGITEAZ ETA HANDIK SORTZEN DEN PROBE-TXUAZ (Axular 219)

Bonifazio martira denbora batez ibili zen emazte eder, noble, aberats batekin galdua, eta haragizko bekhatuan barrena sarthua. Eta bazuen Bonifazio hark bertzerik ere anhitz bekhatu: edale zen, iokari zen, arnegari zen, halakoak ohi diren bezala. Gauza bat zuen ona. Bihotz-bera zen, erremusinalari zen. Alde batetik bekhatu anhitz egiten bazuen, bertzetik probeak faboratzen zituen. Eta halatan bera ere lainkoak faboratu zuen, bihotzean utkitu zuen, inspirazino saindu batzuk, gogoeta on batzuk eman zerautzan. Eta gero hekin batean konbertitu zen, aitzinerat obra onetan enplegatu zen, eta azkenean martir hiltzen. (Axular 221-222)

decreto publico, que aquella ciudad se arruynasse sin dexar en ella piedra sobre piedra: como lo ordenaron se cumplimiento, pero como les avia pronosticado Cipion, les sucedio (Torres 791-792)

CAPITULO XIII. Que la limosna ayuda mucho para la conservacion de la Castidad, y para salir el vicio contrario a ella (Torres 794)

Mal trato avia tenido Bonifacio con una señora illustre [...] pasaron muchos años en su torpeza. No solo coxeaba Bonifacio deste pie, sino que como un vicio luego llama otros de su camarada: tambien era gloton, bevedor, parlero, desordenado, amigo de la vida ancha, con otros anexos a personas semejantes: solo tuvo una cosa (dize Metaphrastes) muy de alabar (Simon Metaphrast. in eius vita. to. 7. li pomani), y que suele ser remedio grande para los que se dexan llevar de sus apetitos, y es: que en medio de sus pecados y desconciertos, era muy limosnero, muy charitativo, y grandemente inclinado a hazer bien, y ayudar a todos los necesitados [...] Este fue el resguardo de su mal exemplo, para no acabar como merecia [...] (Torres 797)

21. KAP.

Hala Kotys Traziako errege hark ere, ikhusirik, gauza huanetan flako zela (Carolus Stephanus, verbo Cotys), berehala lehenbiziko okhasinoan, kolera burura igaiten eta nabusitzen zeikala, pairurik batere etzuela, sentikorregi zela: eta bere baitan aitzinetik, pazientzia izaitera, deliberatuagatik ere, berehala, lehenbiziko inkontruan, behaztopatzen zela, eta erortzen: enseiatu zen, ahal bezanbat koleraren okhasino guztiatarik ihes egitera. Eta hala kontatzen du Plutarkok (Plutar. in Aphoteh.), ekharri zerautkatela egun batez errege Kotys hari present handi bat, baxera eder bat. Ordea hautskorra, lurrezkoa eta beirakizkoa.

Eta ekharri zeraukatenean, errezibitu zuela presenta ongi, eta bai eskerrak ere eman ekharlei eta igorlei. Baiña berehala ekharle heken beren aitzinean, berak bere eskuz guztiak zathitu eta porroskatu zituela, erraiten zuela: Badakit berdin, present eder haur, egun hautarik batez, ene zerbitzariak hauts lezaketela: eta ni naizenarekin eta neure kondizino errearekin, orduan sobera haserre nindekeiela. Eta neurri gabe, eta behar baiño gehiago zerbitzari hek gaztiga nitzakeiela. Bada dezadan aitzinetik erremedio iben, dezadan okhasinoa aparta, ditzadan orai neure eskuz diren guztiak, koleratu gabe, gero ez kole-ratzeagatik, zati eta desegin. Eta hala erran bezala egin ere zuen, irriz zegoela guztiak bere eskuz desegin zituen. **(Axular 288-289)**

Conociendo este peligro tan manifesto el Rey Cotys que fue señor de Thracia [...] viendo que muchas vezes se le subia la colera, y enojado se arrojava sin consideracion a lo que primero le ofrecia su ira. Teniendo tambien experiencia de si, que puesto en la ocasion aunque mas propositos uviese hecho no sabia vencerse: acordo cortar el hilo a los peligros (Carol. Steph. verbo Cotys) [...]. Andava pues con tanto cuydado no le hiziese fuerte aquesta bestia, dize Plutarco (Plutar. in Moral. lib. Apophth. Regio.), que presentandole cierto dia unos vasos muy ricos y bien labrados: primeramente los recibio con mucho agradecimiento de quien se los dava, y en poniendolos en su recamara, los hizo pedaçon sin dexar ni uno en pie, diziendo: No quiero esperar que algun criado me maltrate, o quiebre alguno destes, por lo qual se me endiende la colera, y enojado castigue al malhechor con pas passion que justicia, y con menos razon que venganza. (Torres 350).

23. KAP.

KOLERAREN IRAUNGITZEKO HIRURGARREN ERREMEDIAOIA: EZ ORDUAN LEHIATZEA, KOLERA IRAGAN ARTEINO PAUSATZEA (**Axular 298**)

Hirurgarren erremedioa ez haserretzeko eta kolerearen iraugitzeako edireiten dena da, Livio filosofoak bere diszipulu Teodosio enperadoreari eman zioena, erraiten zioela (Aurelius Victor, in vita Theod.): Badakit, Enperadore handia, zenbait aldiz, haserretuko eta kolerean iarriko zarela. Bada ordukotzat eman nahi deratzut konseillu on bat. Hala zarenean, ez kexa, ez lehia, ez berehala abia, iguriki aphur bat: ez al baitzeneza deus egin, ez erran eta ez aitzina A.B.C. eta hei darraizten bertze letrak erran arteño, edo hartako espatioa, bitartea eta denbora iragan arteño, har al baitzeneza hainbertze asti eta pazientzia. (**Axular 298**)

Zizeronek dioen bezala: *Nunquam iratus mediocritatem illas tenebit quae est inter nimium et parum* (Cicero Li. 1 Offic.). (**Axular 299**)

Herodes izen hunetako lehenbiziko errege ientil hark, hil zuen Mariamnes bere emaztea kolerean, ielosiaz, gogan behar batez, eta hain arinki, laburki eta lehiatuki, non munduak iakin zueneko egin baitzen kolpea (Ioseph. li. antiquit. Iudaicarum, cap. 9). Baiña gero kolera hotzturik eta hobeki informaturik, iakin zuenean egia, eta izan segurantzaz hoben gabe hil zuela,

CAPITULO XI. *De algunos remedios que valen contra la Ira, el primero de los quales se dio al Emperador Theodosio*” (Torres 342)

Avisando el Phisiosopho Livio a su discipulo el Emperador Theodosio que se guardase de la Ira, sino queria despeñarse muchas vezes [...], escribe el historiador Aurelio (Aurelius Victor in vita Theodosi.), que entre otros remedios le propuso el que se sigue. Mucho (dize) haria al caso, si tuviesses cuenta en el fervor de los enojos hazer alguna pausa, aunque pequena, siquiera hasta contar el Alphabeto Griego [...] (Torres 342).

Nunquam enim iratus (dize Tullio) *qui accedit ad penam. mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum* (Cicero lib. 1 Offic.) (Torres 343).

Que Tigre huvo tan cruel den Hurcania como Herodes primero de este nombre, y Rey Gentil de los Iudios? este por temores vanos y falsas informaciones, mato a su muger llamada Mariamnes tan aceleradamente, que primero estava hecho, que se entendiese. Pero cometida esta maldad, dize Iosepho (Ioseph. lib. 15, Anti. Iud. c. 9), que como se le destapasiono el coraçon, y vio

hain dolutu eta atsekabeztatu zen, eta ethorri zoratzeko pona-tura, non gero bere etxeko zokho guztietan, bere izenaz deitzen zuela, bere emaztearen bilha, oihuz baitzebillan: hartan bere leheneko erhokeriaren gaiñera bertze bat, are handiagoa, egiten zuela. (Axular 300)

Laudatzen da Arkhita Tarentino hura, zeren bere burua koleratua ezaguturik, erran baitzioen, bere lagun bati. *Caederem te nisi irascerer* (Lact., de ira, cap. 18)¹. (Axular 301)

(1) Beste "fitxa" bateko informazioarekin nahasirik ematen bide ditu Axularrek honako pasarte eta erreferentzia hauek ere. Izatez, *Caederem...* aipua Senekarena da (*De Ira*, 1. lib., 15. kap. 3. atala) eta, horrezaz gainera, Sokratesen ezpainetatik jasoa bailitzen ematen baita. Arkhita Tarentinoren erreferentzia, bai, Laktantziorenetik jasoa da (*De Ira Dei*, 18. kap.), baina haren hitzek lotura gehiago bide dute beheraxeago datorren "Zeha hintzaketa..." delakoarekin: *Miserum te, quem iam verberibus necassem, nisi iratus essem*.

26. KAP.

Egun batez Arkelao Erregeari, karrikan iragaiten zela, aurthiki zioten zenbait ur burutik behera. Eta eztakigu ala ustekabean, ala berariaz. Baiña konpainiakoak hasi ziren erraiten hura zela ausartzia handia, eta baldin gaztigatzen ezpazen, hurrenekoan gehiago eginen zutela. Ordea berehala Erregek bere sosega arazi zituen, erraiten zuela: *Non me respersit* (Plutan.

la obra que avia hecho con sus manos, lleno de dolor y arrepentimiento dava voces como un loco, buscandola por todos los rincones de su palacio, llamandola por su nombre, como si estuviera viva, acusando con esta segunda pasion, la rabia de la primera (Torres 347).

De Archita Tarentino escribe Tullio y sant Ambrosio (Cic. Tusc. 4; S. Amb., lib.1 de venef. c. 21) [...] con lo qual se le començaro a inchar las narizes en gran manera: pero aunque era soldado no se desgarró en obras ni en palabras, antes bolviendose a su cirado le dixo: Sino estuviera con enojo yo te diera una buelta muy bien pegada (Bruson. Conturs. li. 3, c. 19) (Torres 359-360).

Rocio una vez cierto hombre al Rey Archelako con un poco de agua: si el hecho fue de pensado, o no, nadie lo sabe: pero como quiera que fuese, los amigos y allegados le començaron a incitar y mover a saña, diziendo: No se devia dexar sin manifesto castigo tan gran atrevimiento, porque si su Magestad no lo remediava, otro dia pasarían adelante con mayor desvergüenza que la presente: quando Archelao los vio tan escal-

in Aphothhe.). Euzue bakea, ezta bidegaberik egin. Ur haur aurthiki duenak, ez nau ni busti, zeren etziakien ni nintzela [...]

Vespasiano Enperadoreak hain zuen kondizione ona, eta onera emana (Aurelius Victor, de vitis Imperato.), ezen nahi etzuen bezala, edo haren presunari etzegokan bezala nehor minzaten zeikanean, edo disimulatzen zuen, edo zenbait hitz iokolariz eta dostailluz, zenbait irri egiteko solhasez edertzatzen zuen, eta gero bere zegokan ohorearekin, deus galdu gabe gelditzen zen.

Hala Errege Antigonok ere, ediren baitzen egun batez hartaz gaizki mintzo ziren konpainia batetan, erran zerauen: *Longius discedite, ne vos rex audiat* (Senec., li. 2 de ira, cap. 22). Zoazte urrunago, Erregek adi etzaitzaten. (**Axular 312-313**)

27. KAP.

1

Halaber koleraren irauingitzeko on da zer bait lani lotzea, bertzetan pensatzea, gogoaren aldatzea. Hala erraiten dute (Aelianus) egiten zuela Klimas zeritzan batek; koleraren eritasunaz ukitua sentitzen zenean, aldatzen zela bertze egitekotara, soinuñuz eta kantuz hasten zela, eta halatan bere gaitza eta kolera ahantzten zeitzala, eta sosegatua gelditzen zela. (**Axular 316**)

dados con un poco de agua fria, respondi mesuradamente. *Non me respersit, sed quem esse putavit* (Plut., in Mor. lib. Apophth. Reg.). No penso que era yo (Torres 360).

Tenia el Emperador Vespasiano una condicion tan Real, quasi oya alguna palabra mal compuesta y contra su autoridad, o la disimulava, o la echava a palacio, rechazandola con quel que donayre y gracia, lo qual era ocasion, que el que la dezia, quedasse corrido, y el satisfecho: el otro avergonçado, y el con su punto: el que hablo inconsideradamente castigado, y el Cesar sin perdida de su gravedad (Aurel. Vict. de vitis Imp.)” (Torres 359).

Gran exemplo nos dio tambien en este particular el Rey Antigono, el qual estando con sus gentes en campaña. Oyo desde su tienda, que dos cabos de esquadra murmuravan largamente contra el [...], dixoles el con mucha paz: *Longius discedite, ne vos rex audiat* (Senec. li. 2 de ira, c. 22)” (Torres 360).

De Climas refiere Eliano (Aelian. de varia hist. li. 14) que en sentiendo alterado de ira se templava con la musica, y preguntado porque hazia aquello, respondió: que por divertir la passion, y apagar el fuego que va cundiendo hasta el coraçon (Torres 351).

Anhitzetan egin zioen ofizio haur Mezenas bere adiskideak Augusto Zesar enperadoreari. Eta guztiz ere egun batez, enperadore hark, kolerak itsuturik eman baitzuen sententzia gaixto bat, eta haren arauaz iende handia, baitzeramaten galtzera, eskiribatu zioen Mezenas bere adiskideak, eta igorri eskutik eskura, bera iendartean urrun egonez, buthun labur bat erraiten zioela: *Surge carnifex* (Zonat., T. 2, Annal.). Iaiki adi karnazera, ikhusak zer hari aizen, borreroa. Enperadoreak buthun hura hain laburra, eta zinezkoa errezipitu zuenean, nork egina zen, izenik ezpazuen ere, ezagutu zuen bere adiskidearen letra eta eskua: hartu zuen parte onera, eta berehala, bere falta ezaguturik, kolerak eragin zeraukala ikhusirik, barkhatu zerauen guztiei. Anhitz balio du adiskide leial baten bere konpainian izaitiak, hark egiak erran diatzon, eta deus erran gabe ere, ukhondoaz utki dezan edo begiaz kheihñu egin diazon. (**Axular 317-318**)

[...] Emperador Augusto: el qual, como refiere Zonaras (Zonar. to. 2. Annal.), sintio grandemente la muerte de su gran amigo Mecenas, porque de mas que le era muy aficionado, le valia mucho en tiempos de colera [...] Teniale pues Augusto por esta razon tanto amor y respecto, que haviendo condenado una vez a muerte ciertos hombres en publica audiencia, llevado mas por el fuego de su furor, que por el tenor de alguna ley: como llegase a su noticia, y ywndo alla no pudiese hablarle ni avisarle de la carniceria que ordenava, por la mucha gente ha havia[...] el buen Mecenas le escrivio de presto un villete, con solas estas palabras: *Surge carnifex*: y teniendo orden como se le diesen en las manos se fue a su casa. Conocio luego el Emperador Augusto la letra, y reconocio el buen consejo de su amigo: y como si viniera un fresco viento en tiempo de gran calor, asi le barrio los ardores de la ira y nublados de la pasion, mando soltar libremente a todos los condenados” (Torres 353).

Vale otrosi no menos que todo lo pasado un amigo fiel, y persona que tenga licencia con discrecion, de avisarle en tiempos semejantes, y tirarle de la ropa, como al que se va despeñando de una torre (Torres 358).

31. KAP.

ZENBAT KALTE EGITEN DUEN HARAGIAREN BEKHATUAK.
LEHENBIZIKORIK ITSUTZEN DUELA ADIMENDUA [...]

1

Zyro enperadore handi hura, hain itsutu eta ergeldu zuen Apama bere amoranteak, non hartzaz nahi zuen guztia egiten baitzuen (Ioseph., de Antiq., lib. 11, cap. 3). Alde batetik, eta bertetik beharondoka hari zeikan, batean bizarra, bertzean beharriak thiritzen zerautzan: haur batekin bezala, harekin dostatzen zen. Eta guztietan enperadore erhoa, hortzak hirriturik, irriz, beha zegokan: miraillean bezala hartan miratzen zen, haren alegeratzeaz alegeratzen zen, eta tristetzeaz tristetzen. Eta emazte gaixtoak batzutan bere burua, berariaz haserre iduri egiten zuen: eta orduan enperadore zoroak, ahal ziren amurmuak eta enseiuak balakatzeko eta baketzeko egiten zituen [...] Erran behar da esku handia hartzen duela emazteak amurus itsutuaren gainean, halako enperadore bat, ema-etztheus batek, hala errendatzen duenean. (**Axular 343**)

CAPITULO 1. *Que el amor torpe es ciego: y asi lo son quantos se van tras el.* (Torres 537)

[...] según afirma Iosepho (Iosep. De Antiq. li. 11, c. 3): el qual hablando de la tyrania con que una muger suele traer al retortero sus negros amantes, dize asi: Vi yo a la manceba del gran Cyro llamada Apama, hija de Rebazaco, asentada cabe el, la qual quitandole la corona Real de la cabeça, se la ponía en la propia con una mano, y con la otra le dava de bofetones: quedandose el necio tan abobado, y mirandose en ella como en un espejo: esto era de tal suerte, qu tanto estava el Rey alegre, quanto ella le mostrava sereno el rostro: y tanto estava triste, quanto la fiera enemiga parecia estarlo. Pues si la via enojada, o cabizcayda, no sabia Cyro caricia que la hazer por acallarla. De esta manera tratava aquella mugerzilla, la potencia de un Principe qual aqueste: porque veamos como saben mandar y hazer de las señoras, con quien las reconoce vasallage: porque veamos quanta razon tuvo el que dixo [...] Porque veamos do llega el rendimiento del alma mas generosa [...] si pica en este anzuelo. (Torres 543)

Hala galdu zituen bere libertatea, nabusitasuna, eta bai azkanean bizia ere Asirioen Errege batek, Semiramis, izen hurenak bigarren emazte eder famatu hura zela kausa. Eta izan zen kasua Eliano Greziako eskribatzaile batek kontatzen duen bezala (Aelian., de varia hist., lib. 7). Enzun zuenean Errege hark Semiramis haren edertasunaren fama, kilikatu zen, guti-ziatu zen: erakharri zuen: ikhusi zuen, eta ikhusi zuen bezain fite, atzeman zen, sua pitztu zen, eta amorio bero itsu batez onhetsi zuen. Eta noiz, eta amorio hura baitzegoen gorèn pontuan, eta graduan, iduriturik ezen orduan zela okhasinorik eta paradarrik hoberena nahi zuenaren egiteko, egin zioen emazte gaixtoak othoitz Erregeri arren denbora aphur batez, bortz egunez, eman ziazola bere zuen eskua, eta botherea, bitartean utz zezala erresuman manatzera. Erregek aitzin gibel guti behaturik, eta Salomonen konseilluaz ere kontu guti eginik, zeinèk erraiten baitu: *Non des mulieri potestatem animae tuae, ne ingrediatur in virtute tua et confundaris* (Eccl. 9). Eztemozula emazteari zeure duzun eskua eta botherea, nahi ezpaduzu zeure burua ahalketan ikhusi. Baiña maliziarik edo enganamendurik ahal zatekeienz gogora ere gabe erran zioen deblauki Erregek, baietz, deusetan ere dudatu gabe: eta are berak lehenik agur egin zioen; berak bere eskuz koroa buruan ibeni zioen: eta manatu zuen, biziaren penan, hurreneko bortz egunetan Semiramis hark manatzen zuen guztia egin zedilla. Eta hain aitzina

[...] refiere el historiador Eliano autor Griego [...]. Es pues el caso que oyendo decir el Rey de los Assyrios la estraña hermosura de Semyramis (esta fue la segunda de su nombre, y de no menos valor que la primera [...]) codicioso pues de cebar los ojos en tal belleza imbio por ella [...] porque oyendo decir de Semiramis, començo por el desseo de verla, y como el fuego se atizava con el apetito, tan presto como la vio, prendio el polvorin en los ojos, y volole el coraçon. Con esto dexandola de amar, la adorava [...]. Tal fue la matraera Semiramis, pues aprovechase de la ocasion, quando mas encendidos andavan sus amores, le pidio por merced la dextase hazer el officio de Rey solos cinco dias en todos los estado de Asia, que posseya [...] Poco le parecio la demanda al pobre amante para quien tanto da sesseava regalar, poruqe no sabia quanto encarga Salomon aqueste punto [...] y assi el mesmo por su mano la puso la corona: assentola en su throno, hizo la reverencia, y mando que so pena de la vida todos executassen, quanto a Semiramis pareciesse: *Non des mulieri potestatem animae tuae*, dixo el Espiritu santo: *en ingrediatur in virtute tua, & confundaris* (Eccl. 9) [...] // [...] Assi es lo de esta serpentina muger porque con las caricias que le hizo, perdio el pobre Rey su libertad, y siendo el señor de los Assyrios se bolvio cautivo de Semiramis, y aun tuvo por merced que le recibiesse por su esclavo. Y si aquí parara el fuego, menos mal fuera, pero no cesso [...] Ni tampoco me ma-

iragan zen egitekoa, non ikhusi zuenean emazte gaixtoak, nola zen obeditua, manatu baitzuen Errege berari burua edeki ziazotela. Eta nik eztakit nola hartu zuen Erregek egitekoa, baiña berehala manua konplitu zen, eta trufan, burlan burua edeki zioten. Eta gelditu zen Semiramis Errege eta Erregina: eta Errege itsua bere erresuma eta bizia galdurik desohorezki finatua. Ikhusazu zer egiten duen emazteak, eta emaztètako amorio desordenatuak, nola gizona itsutzen duen [...]. (Axular 344-345)

Zaleuko Greziako parte batzuetako Erregeak (Alexander ab Alexandro, lib. 4, cap. 1), ikhusirik ezen bekhatu hunek, bat bedera bere adimenduan barrena itsutzen zuela, kanpoan ere itsutasun hura ager zedin amoreakgatik, ordenatu zuen eta ezarri legea, nor ere eroriko baitzen adulterioan, eta nork ere behar etzen emaztearekin huts eginen baitzuen, halakoari eta halakoei, hainari eta hainei, hala gizonari nola emazteari, iustiziak begiak atherako eta iraziko zerauztela: barrenean, kulparen beldur gabe, itsutu zirenaz gero, kanpoan ere penarekin itsu zitezingatik. Lege haur ibeni zuen Zaleuko Errege hark. Eta hain herstuki begiratzen zuen, non ezpaitzen faborerik, ahaiderik eta ez urrerik, eta ez zilharrik hauts arazi ahal ziazaionik. Huts egiten zuenak ihes ahal zeidikeien al bazegien, baiña atrapatuz gero, etzuen barkhamendurik, begiak galdu behar zituen. Errege hunek lege haur hunein zinez begiratzen zuen denboran, gerthatu zeikan Errege hunen beraren semeari, legearen

ravillo, pues no pretendia que cessasse la hembra luxuriosa [...] mando luego, dize Rhodiginio (Rhod. li. 23, cap. 5), a los archeros que [...] prendiessen y cortassen la cabeça al Rey [...] No se yo como llevo el Rey al principio aquel mandato, pero se que al cabo [...] los soldados cumplieron lo que Semiramis avia mandado [...] ella se quedo por Reyna y señora de los Assyrios, y el torpe Rey sin mando, sin hazienda, sin estado y vida. (Torres 604-605)

[...] el amor desordenado no tiene ojos. (Torres 543)

Este mesmo castigo de la ceguera tenia en su modo puesto por ley Zaleuco Rey de los Locrenses, pueblos de Grecia (Alex. Ab Alexan. li. 4. c. 1): el qual mando, que si entre sus vasallos se hallase algun adultero, le sacasen ambos ojos, asi al hombre que lo cometia, como a la muger que lo consentia en la traycion: para que pues se cegaron no temiendo el mal de la culpa, se quedasen mas ciegos con el daño de la pena. Executavase con tanto rigor esta pragmatica, que ni admitia ruegos de parientes, ni valian con el favores de privados, ni le movian intercesiones de amigos [...]: porque qualquier persona que incurriese en la ley, tenia el castigo irremisible. Bien se le podia huyr por pies, pero si a sus manos llegava, no escapava de la condenacion. Tomo esto el Rey tan a pechos, que estando la dicha ley en su verdor, sin haver bastado cosa alguna para romper con ella, como un hijo del mesmo la quebrantase [...] (Carolus Stephan. Verbo Zaleucu), quando los supo el padre le mando prender: y

haustera, eta behar etzen emaztearekin huts egitera. Erregek bere semearen falta hau iakin zuenean, lainkoak daki zenbat damu harzen zuen: eta nola alde batetik bere aitatasunak, semeagana zedukan amorio naturalak gibelatzen zuen, eskuak lotzen zerautzan; eta etzela arrazoin aita batek bere semea kondena zezan, erraiten zioen.

Eta berriz bertze aldetik nola iustiziak alegatzen zioen legeak begiratu behar zirela, eta batari barkhatzeaz bertzeak auzartzia hartuko zuela. Eta iustiziaren arrazoin haur bortitzago iduritirik, semea galduko bazuen ere, deliberatu zuen eta matatu iustizia egin zedilla, bere semea atzeman ziazotela, eta begiak legearen arauaz athera ziazotela. Erresumak iakin zue-nean bere Erregeren deliberamendua, bildu zen komun guztia eta ioan zeikan guztia batetan othoitz egitera arren nahi zioen bere semeari barkhatu. Zeren lege hura komunagatik egina zela eta komunak hain Errege onaren eta iustuaren amoreakatik, aldi hartakotz bere zuzena kitatzen zuela. Komunaren othoitzak, eta semeaganako amorioak anhitz gogoeta eragin zeraukaten, baiña gehiago legearen hautsteak. Zeren iduritzen zeikan, ezen etzuela bere koroa segur izanen, baldin ttipientzat bezala, handientzat ere iustizia egiten ezpazuen. Eta hala anhitz itzul inguru, pensu, eta gogoeta bere baithan eginik, azkenean ediren zuen bide bat bere kaltekoa, baiña semearen gaztiguaren arintzeko ona. Okher hobe, itsu baiño.

no obstante que para la execucion peleavan el cariño natural con la justicia dentro de su coraçon, pidiendo el uno perdon para el hijo, y agravandose la otra, que no se castigava el delin- quente (Rhodi. li. 21, cap. 45): al fin el justisimo Zaleuco, rom- piendo con la sangre y carne que repugnaban, mando se cum- pliese lo escrito: y que conforme al tenor de la ley fuese su hijo castigado. Viendo el pueblo la bondad de tan buen Rey, acudio todo de tropel suplicandole, no pasase adelante con la execu- cion de la sentençia: que pues aquel fuero se havia puesto por lo que a ellos tocava, todos por esta vez cedian a su derecho, y davan por absuelto al hijo, por los meritos de tan justo padre. Mucho valia con Zaleuco la peticion importuna de los vasallos, y mucho el amor natural que abogava por el hijo (Valer. Max. Lib. 6, c. 5): pero mas fuerça le hazia el deseo de toda justicia, sin la qual no tenia su scepro por seguro [...] Haviendolo pensa- do muy a la larga, escogio un medio mas costoso para si, menos dañoso para el hijo: y para su pueblo mas provechoso (Aelian. De varia hist. li. 3). Cumplio con todos de tal manera, que el padre quedo mas honrado, el hijo en parte castigado, y los vasa- llos no poco amedrentados para no se atrever adelante a que- brantar sus pragmaticas con esperaças del perdon, viendo que no tenian remedio si cayan.

Determino pues con ultima resolucion (Volater. lib. 20. An- trop.), que por quanto la condenacion era, se sacasen dos ojos en pena de tal delicto, el queria que a si mesmo quitasen el uno,

Ordenatu zuen ezen halaz, eta legearen arauaz, halako hutsik egiten zuenari bi begiak irazi eta athera behar zeitzanaz geroztik, athera ziazotela aitari berari bere begietarik bata, eta semeari berètarik bertzea. Eta halatan bien artean kaltea iasunik, legea begira zedilla. Eta hala ordenatu bezala konplitu zen. Aitak eta semeak bere begietarik bana galdu zuten. Eta gero handik harat gelditu zen legea konfirmatua, semea gaztigatua, erresuma guztia ikharatua: eta halako faltatan erortzen zena-rentzat barkhamendu erdiesteko esperanzaren athea hertsia.

Laudatzekoa zen Errege hura, eta bai ibeni zuen legea ere: zeren eritasunari zegokana baitzen [...] Zeren haur da haragiaren desira desordenatuak egiten duen lehenbiziko kaltea eta kolpea, adimenduaren itsutzea, liluratzea, nahastea eta zoraturik ibentzea. (Axular 346-348)

32. KAP.

HARAGIAREN AMORIO DESORDENATUAK EGITEN DUEN BIGARRREN [...] KALTEAZ: EZTUELA DEN AHAIKOARIK HURKOENAZ ERE KONTURIK EGITEN[...]

Haragiaren amorio desordenatua, hain da gauza itsua eta itsugarria, non halako amorioa duenak ezpaitu batzutan ahai-koaz ere konturik egiten.

Ingressus est Absalon ad concubinas patris sui, coram universo Israel (2 Rg. 6). Sarthu zen Absalon mundu guztiak zekusala

y el hijo pagase con otro. Desta manera la ley quedo inviolada, el hijo fue castigado, y los vasallos sacaron temor y escarmiento de la justicia. Porque quien se havia de atrever despues desto a semejante insulto, pues dexava cerrada la puerta el Rey para perdonar, con el exemplo de su proprio hijo. (Torres 540-541)

[...] no puedo dexar de alabar a tan justo Rey, pero mucho mas tan justa pena como dava a los delinquentes. (Torres 541)

Sacamos pue en conclusion, que el vicio carnal como es ciego, buelve a los suyos de su condicion, privalos de seso. (Torres 541)

CAPITULO IIII. Que como las personas torpes estan ciegas con la furia de la passion, ninguna cosa temen: no reverencian tiempos, personas, ni lugares

Tiene mas otro daño la passion deste frenesi, y es: que echados los antojos al desseo, ni respecta personas, ni reverencia lugares, ni se avergüença de gentes, ni tiene horror al mas estrecho parentesco de la sangre. Como si le faltaran mugeres al perverso Absalon (2.Reg. 16.), ya que queria ser malo, se

bere aitaren amorantètara edo emaztètara, eta han hekin segitu zuen, eta izan parte. (**Axular 349**)

Halatan mehatxatu zituen Iondone Paulok ere Korintio-koak, zeren bere ugazamarekin etzaten zen bat, bere artean sostengatzen zuten: *Omnino auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat* (1 Cor. 5). (**Axular 349**)

Hala erraiten da Neron gaixto hark ere, Erromako andre prestuen erdiak desohoratuz gero, eta iduri onetako muthil gazte bat ikhusten zuenean, harekin ere naturaleza bera ere narda den bezala, segituz gero, azkenean bere ama propioaz amurustu zela: bere ama bera, zeïnen sabeletik iltki baitzen, demandatu zuela. Eta hartaraz gero emaztea ere komunzki airtzen, kilikatzen, eta gogoetan lurrera beha iartzen da. Zeren materia hunetako pilotu on batek dioen bezala: *Ilia est casta, quam nemo rogavit* (Ovid. El. 2). Nehork orhoitu, eta othoitztu ez zuena, da kasta, garbi eta prestu. (**Axular 349-350**)

desmando kontra las de su padre, : no solo usando mal dellas, sino cometiendo la maldad a vista de todo el pueblo [...]. (Torres 548 or.)

[...] lo mesmo hizo Absalon [...] qu no solo de dia, sino a la vista de todo el pueblo trato deshonestamente con las mugeres de su padre: *Ingressus est ad concubinas patris sui coram universo Israel.* (Torres 548-549)

Por esta causa se escandalizo tanto el Apostol san Pablo, oyendo dezir, que entre los de Corinthio habia un moço [...] que estava amancebado publicamente, con la que havia sido primero muger de su padre, para cuyo castigo les escrivio aquellas palabras tan afrentosas y sangrientas, diziendo: *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat* (1. Corint. 5). (Torres 549)

Neron [...] si fue cruel en sangre, no menos fue suzio, torpe y abominable en el vicio de la carne: pues no dexando segura a ninguna Romana honesta, ni libre a ningun mancebo de buen parecer, al fin se enamoro de su propia madre: lo que passo Dios lo sabe, lo que se escribe es: que no quedo por el, ni aun quiça por ella: pues como dixo el otro Cossario en su carta de marear. *Ludunt formosae, casta est quam nemo rogavit* [...] (Ovid. Elegia. lib.1. Eleg 3). (Torres 550).

Hala Henriko, izen hunetako zortzigarren, Ingalaterrako Erregeak ere, bere emazte prestua utzirik, bere alaba bastarta, bertzeren emazteaganik egina, hartu zuen emazte (Petrus de Ribadeneira, lib. 1, Histor. Anglica., cap. 7). Eta handik bere burua, eta bere erresumako giristinotasun guztia, galdu zituen. (**Axular 351**)

Hirurgarren kaltea da: ezta arnegurik, iuramenturik, eta ez falseriarik, emaztètan itsutua dagoen batek eztaidikeienik, eta ez gezurrik ere erran eztezakeienik. Handik harat hala itsutuz gero, lehen hitz onetako eta egiati zirenak, egiten dira gertzurti, arnegari, eta iuramentutsu. Zeren bere desiren histeagatik prometatzen dute anhitz, egiten dute milla iuramentu: baiña gero nahi dutena iragan dutenean, eztute konturik egiten, eztute deus konplitzen, guztiak hautsteintuzte. Eta hala etzen lehenagoko ientilén artean, halako eta hartako iuramentuez konturik egiten (Alexander ab Alexandro, lib. 5., cap. 10.). Halaiko moldez ezen ethorri baitzen Platon erraitera, lainkoek ere disimulatzen zituztela amurusen iuramentuak, eta promesak (Plato, lib. 5, de amore). (**Axular 351-352**)

Esta fue la espantosa cayda de Enrique VIII. Rey de Inglaterra [...] Estando pues el dicho Enrique casado con la serenissima doña Cathalina [...] hizo que repudiesse a la dicha señora [...] ciego de la passion amorosa que tenia a cierta hija propia suya [...] , havida por adulterio en la muger de Thomas Boleno [...] publicamente se caso con ella (Pedro de Riva de Neira, lib. I. Hist. Angl. Cap. 7.). (Torres 551).

Con lo qual no solo perdio su cuerpo y alma, sino que destruyo uno de los mas nobilissimos reynos que avia en Europa, el mas antiguo y sano que tenia la Yglesia. (Torres 553).

[...] dize Plauto [...] que entre otras desventuras se le pagan, no tiene el peor lugar el ser perjuro y fementido. La causa esta en la mano, porque con el calor de la passion no reparan los amantes en lo mucho que prometen, y como despues al tiempo de cumplirlo, se les aua resfriado el gusto primero, no hazen caso de romper con las promesas. (Torres 654)

De aquí es que conociendo los antiguos lo mucho que un amante promete, y lo poco que cumple despues: tuvieron los juramentos de los tales por cosa ridicula, vana, y de poca importancia (Alex. Ab Alexan. li. 5. c. 10). (Torres 654-655)

Y por esta mesma causa viendo Platon la facilidad con que se incurrian estos perjuros, se persuadio a creer y dezir que los dioses pasavan muy facilmente por ellos, no los llevando por la tela de rigor y juicio que las demas ofensas (Plat. li. 25. de Amore.). (Torres 655)

33. KAP.

HARAGIAREN AMORIO DESORDENATUAK EGITEN DUEN LAUR-
GARREN KALTEAZ: AMOLTSU ETA BAKEZKO ZIRENAK, EGITEN
BAITTU KRUEL ETA GERLATI (**Axular 352**)

Errege David lehen, hain saildu, bihotz bera, eta miserikordios zena, eta bere etsaiei ere bethi ongi egiten, eta barkhatzen hari zeiena, egin zen azkenean hain diferent, non Urias bere adiskide maittea, eta kapitain leiala, haren emazteaz gozatzeagatik hilarazi baitzuen.

Hala halaber Frai Ioan Guerin, hain saildu handiaren faman zegoen hark ere, Guifrapelos Barzelonako Kondearen alaba, gomendiotan eman ziotena, gorputzez izan zuenean hil arazi zuen (Historia Montis Ser., cap. 5). Hala gerthatu zeikan Iondone lakue penitentzialea deitzen zuten hari ere (Metaphras., in vita eiusdem die 28 Ianuar.), hanbat denboraz etsai gaixtoaren tentamenduak, ixilik eta agerriz garaituz gero, hanbat penitentzia eginez gero, azkenean hain itsuski erori zen, non sendatzeko ekharri zeraukaten neskato bati bere ona galarazi baitzeraukan, eta gero azkenean bere bekhatuaren estaltzeagatik, ura behera egotzi baitzuen.

CAPITULO VIII. *Como el vicio carnal, fuera de los daños sobredichos, haze tambien a los hombres cruels, derramadores de sangre y perju-ros.* (Torres 651)

[...] quando David hizo aquella travesura con Bethsabe [...] el que primero hazia mucho escupulo de matar a su enemigo, despues dio tal buelta, que de manso se conuertio en cruel, de muy rendido en muy libre [...], pues no contenco con aver afrentado al buen Urias, le hizo matar vil y alevosamente. (Torres 651).

Aquel famoso fray Iuan Guarin, despues de haver forçado la hija de Guifrapelos Conde de Barcelona, con la mesma facilidad que la avia deshonrado, la degollo (Histo. de nuestra Señora de Monserrate. c.2.). (Torres 652)

Otro caso como el passado sucedió a Santiago el que llamaron penitente (Metaphrast. in vit. eiusdem die 28. Ianu.), el qual haviendo hecho campo muchas vezes con los demonios, y salido victorioso de sus tentaciones, al fin le hizo caer en el lodo un feo estupro cometido con cierta donzella, que le avian llevado para curarla, y tras este malañadido su compañero, matando a la mesma, y echandola en el rio, porque no se conociesse su maldad (Surius in mese Ianua. Die 28). (Torres 653)

Hemen erran ahal diteke, gure Salbatzaileak bere Pasio-neko egunean, Ierusalameko alabei erran zerauen: *Si in viridi ligno haec fiunt, in arido quid fiet* (Luc. 23). Baldin Errege David eta erran ditugun bertze presuna saindu hek, hanbat denboraz, haragiaren aphetituen benzutzen, orazinotan, kontenplazino-tan eta penitenziatan, egon ziren hek, hain torpeki, haragiak itsuturik erori baziren, zer izanen da Iainkoz, munduz, eta kon-zientziaz konturik egin gabe lazoki eta antsikabeki bat ere kri-narik gabe bizitzen direnez? Eta are bekhatu egiteko okhasino bilha dabiltzanez?

Aita batek bere semeari diadukon amorioa, delarik handia eta naturala, guztiarekin ere, amorio desordenatuak hain fla-katzen eta kordokatzen du amorio natural haur, non batzuetan erroetarik erauzten eta atheratzen baitu.

Katilina Erromako gizon gaixto hark, etzuen seme bat bai-zen, eta hura ere ia adinetara heldua, obedienta, bere manukoa, eta asko prestua; eta guztiarekin ere bere desira desordenatuak Aurelia zeritzan andre batekin konplitzeagatik, hil arazi zuen bere seme hura (Salust., in vita Catil.). Zeren hura bizi zeino, haren beldurrez, ezpaitzeikan Aurelia behatu nahi. Hala eskiri-batzen du Elianok ere (Aelian., de histor. Animal., lib. 1, cap. 6) Lenilla zeritzan andre handi batek, bere plazerak bere plazere-ra, bere zerbitzari batekin iragaiteagatik, akhusatu zituela bere seme propioak Erregeren aitzinean, erraiten zuela ezen traido-re zirela. Eta handik egiaz edo gezurrez frogantzak eginik ga-

Aqui podemos considerar lo que el Salvador del mundo dixo a la mugeres de Hierusalem, el dia de su amargura: *Si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet?* (S. Luc. c. 23) Si estos varones de tan alto espiritu, tan dados a la contemplacion, tan curtidos en penitencia, tan hechos a las armas, y batallar con sus apetitos, tan desengañados del mundo, tan alumbrados en su interior, tan regalados con dulçuras del cielo, y tan continos verdugos de su carne cayeron feamente, y tras la cayda se mos-traron tan inhumanos, que sera del que tiene perdido todo el cuydado de su alma? (Torres 653)[...] (dize san Cypriano) [...] En que parara quien no repara en ningunos fueros a trueque de salir con su deseo? Y que no hara el que atropella todo lo justo [...] por salir con lo que su desordenada codicia le demanda? ((Torres 653)

Siendo tan natural el amor que los padres tienen a sus hijos, como vemos, la esperiencia enseña, y declara el Philoso-pho (Arist. lib. 8. Ethic. c. 12), con todo esso, es este vicio tan perverso de las cosas buenas, que a vezes ni aun tan santo respecto dexa en pie. No tenia Catilina mas que un hijo solo, y esse de algunos años [...] (Salust. in Catilina) y con todo esso le mato, poque tratando amores con Aurelia Orestilla, nunca le quiso dar benigna audiencia mientras fuesse vivo el generoso mancebo. (Torres 653)

De Lenilla noble señora, escribe Eliano (Aelian. de histo. anim. li. 1. cap.16), que por vivir libre y aun deshonestamente con un esclavo, acuso ante el Rey a sus hijos de trayciones, y asi

larazi zerazutela biziak. Eta gero nehoren beldur gabe gelditu zela, bere zerbitzariarekin bere amorio itsuan itsutua.

Halatan erraiten du Aristotelek (Arist, lib. 2, Polit., cap. 1), ongi egin zutela lehenagoko poetek, Mars eta Venus elkharrekin ezkontzeaz: Mars gerla gizona eta Venus amurusiaren patroïña. Gerla eta amurusia ezkondu zituzten elkharrekin. Zeren komunzki amurusiatic sortzen baitira gerlak eta diferentziak.

Halatan halaber lehenagoko ientilek erakusteko, zer aztura eta kondizino zuen emazte gaixtoak, pintatzen zuten lehoibat emazte begitartearekin. Zeren emazte gaixtoak lehenbizian lausengatzen eta balakatzten badu ere, ordeazkenean, lehoingoseak bezala, larrutzen eta desegiten baitu. (**Axular 352-355**)

34. KAP

1

Solon handiak Atenaskoen maestruak, umek bere aitametara duten obligazioaz mintzo dela, nola ohore ekharri behar derauezan, eta bere behar orduetan, eta guztiz ere zartartzean, behar dituzten faboratu, atheratzeintu obligaziohunetarik bastartak, ezkontzaz landan eta kanpoan eginak, lejitimo ez tirenak. Eta arrazoiña, zeren aita ama hek, elkharrekin batzean eta iuntatzean, intenzione gehiago izan baituzten bere plazer desordenatuen konplitzeko, seme eta alaba izaiteko baidiño (**Axular 361**)

siendo justiciados, queo ella sin quen reparase tanto en sus negros amores. (Torres 653-654)

Aqui veremos, dize Aristoteles (Arist. li. 2. Polit. c. 7), quan acertadamente anduvieron los poetas antiguos, que casaron a Venus y Marte, ella diosa de la disolucion, y el, abogado de las armas y batallas, porque de ordinario donde la primera se halla, luego sucede el segundo con riñas, pependencias, y cuchilladas. (Torres 651).

[...] los antiguos tambien para significar los efectos de la ramera deshonesta, pintavan una leona con rostro de muger, pues con la apariencia primera alaga y acaricia: pero con las uñas que trae escondidas, destruye y despedaca (Pieri. In Hierogly. li. 1, c. de leone.). (Torres 654)

El gran Solon Maestro de los Athenienses, tratande del respecto que los hijos deven a sus padres, y la obligaci3n que tienen de ayudarles en su vegez, o necesidad, eximio libremente de tal mandato, los que se huviessen havido en malas mugeres: juzgando este por digno castigo, de los que en tal ayuntamiento mas pretendieron su deleyte, que la generacion de los hijos (Plut. in vita Solon.). (Torres, 570)

39. KAP.

Zeren sua bezala da haragiaren bekhaturia: eta suak eztu behin ere erraiten asko duela. *Ignis numquam dicit, sufficit* (Prov. 30). Zeren Glosak dioen bezala, *voluptates semper habent famem sui* (Glos ordin. in cap. 7. Luc.). Haragiaren plazerak, bethi dira, plazer gose. Eta iduritzen bazaitzu ere, baldin behin zeure desirara desordenatua konpli bazeneza, hainbertzez sosesa zin-dezkeiela, enganatzan zara. (**Axular 383-384**)

2

Erraiten du Alziatok: *Heu miser in mediis sitiens, stat Tantalus undis; et poma, esuriens proxima, habere nequit* (Alciatus, Emblem. 84). Tantaloko on-behar hura gose eta egarri zen: eta bazuen oiñen azpian ur franko, eta buruaren gainean zuhaitz bat, fruituz bethea. Ordea edan nahi zuenean, urak ihes egiten zioen, eta iaterakoan, zuhaitz adarrak goititzen eta goratzen zeitzan, ezin erdiets zitzaieken. Ianhariz eta edariz inguratua zegoen, eta alabaina goseak eta egarriak hilzera zeraman. (**Axular 385**)

[...] y considerando quanto se parecen los effectos y calidades del fuego material al de la concupiscencia (Philon. Iud. li. Resipuit 1iue). (Torres 618)

Tiene mas otro mal el vicio de la concupiscencia, que quanto uno mas se entrega a sus deleytes, halla menos hartura de lo que dessea: *Ignis numquam dicit sufficit* (Prov. ca. 30). El fuego nunca dize basta. (Torres 619)

el amor de la muger al hombre, y del hombre a la muger [...] si alguna vez parece que se apaga, con grandissima facilidad se torna a encender [...] de donde nace que con estas iti?caden-cias jamas causa hartura: *Voluptas semper habet famem sui* (Glo. ord. Luc. cap.7?) (Torres 619)

Alla cuentan Horacio con otros Poetas [...] del misero Tantalos, que tenia por penitencia de su peccado, estar puesto en medio del rio, sobre cuya cabeza avia un arbol con mucha fruta: pero el negocio era de tal suerte, que quando queria beber, se le huya al agua de la boca, y quando echava mano a la fruta para satisfacer la hambre, se le subian en alto las ramas: tal dize Chrysostomo es el luxurioso, y tal le pinto el Alciato diziendo: *Heu miser in mediis sitiens stat Tantalus undis, eta poma esuriens proxima habere nequit* (Alciat. Embl. 84). (Torres 619).

40. KAP.

Kontatzen du Aulo Geliok Korintioko herrian zela Lais zeritzan emazte eder bat, famatua, amoltsua eta plazer egillea, eta bere ofizioaren baliatzen ongi ziakiena (Aul. Gelits, lib. 1, cap. 3). Bada egun batez Demostenes filosofo handi hura emazte haren aldetik iragaiten zela, kilikatu zen, ernatu zen, linburtu zen hasi zen: eta galdegin zioen Lais berari, ea zenbana saltzen zen fruitua, zer balio zuen merkatalgoak. Eta alegerarik, ustez ezen ihizia sarean zuen, eskatu zeikan suma handi bateren, gehiagorantz ezin ekuturen baiño: handiari handiki. Demostenek aditu zuenean, emamuthiriaren demanda, ihardetsi zioen, ez uste bezala: *Ego poenitere non tanti emo* (Plutarc., in Aphohothe.). Eztut nik urrikitzea edo urrikia horrein garastia erosten. Erran baillio bezala: Badakit, andrea, ezen baldin nik orai iragan baneza zurekin neure apheetitu desordenatua, urriki lekidikedala berehala. Bada urrikitze hura, ondoko damu hura, eztut horrein kario erosten, eta ez hargatik hanbat diru emaiten. Eskarnio egin ustea, gelditu zen eskarniatua. Eta Demostenek eman zuen hartan aditzera bekhatuari bethiere bere ondotik urrikia darraikala. (**Axular 388**)

Ezin erran diteke zein erhotua ibili zen Amnon, Errege Daviten lehenbiziko semea, bere arreba Tamarren ondoan, zenbat pensu, gogoeta eta itzul-inguru egin zuen, haren erdiesteko. Baiña gero, erdietsi eta gozatu zuenean, hain gaizetsi zuen, ezen berehala, ikhusi ere nahi gabez, etxetik egotzi baitzuen.

Vendia muy cara, dize Aulo Gelio (Aul. Gel. lib. 1, cap. 8), aquella famosa ramera de Corintho, llamada Lais, a cuya taberna llegandose una vez el gran Demosthenes, y viendo a la puerta el ramo de su desemboltura, antes de entrar la preguntó, a como valia el vino: la torpe mugercilla pensado que avia picado y tragadose el anzuelo con el cebo de su hermosura (la qual era tanta que concurría toda Grecia por verla [Proper. li.2. Eleg. 6]) pidióle una gran suma de dinero: pero viendo el discreto Philosopho la desverguença y codicia de la deshonesta Lais, pues según Macrobio no se aprecio en menos que medio talento (Macrobo. li. 2. Saturnal.): dixola con grande modestia: *Ego poeniterantanti non emo.* (Torres 630)

Bolviendo pues a nuestro Demosthenes, dixo maravillosamente que no queria comprar por tan excesivo precio, ocasión de lo que le havia de dar luego grandisima pena y dolor. (Torres 630-631)

Que de invenciones y ensayos avia hecho Amnon por cumplir su torpe desseo con Thamar hermana suya y de Absalon: pero tan presto como se arrojó, tan presto le peso: y tanto como la avia primero codiciado, tanto y mucho mas la aborrecio despues (2. Reg. 13) [...] al punto la aborrecio. (Torres 630)

Errege Lisimakok, egartsua iaundurik, behin edateagatik, errendatu zenean, erran zuen, edan ondoan, edanaz urrikiturik, tristura handi batekin: *O dii: quam parvae voluptatis causa, meipsum ex Rege servum effeci* (Plutan., in Aphothe.). Ha lainkoak: ala ni plazer aphurragatik, behingo ur hotz edateagatik, Errege eta libre nintzena, muthil eta gathibu egin bainaiz. (**Axular 388-389**)

2

[...] nola uli-farfailla, ezpaita, hegalak erra arteiño, kandelaren ingurunetik urruntzen, hala amarus itsutua ere, ezta, ari-ma, gorputza eta hazienda honda arteiño zenzatzen.

Eta hunen arrazoiña da, zeren hala dabillanak, ezpaitu abreak baiño gehiago, ethorkizunera behatzen: eta ez plazer hark zein ondore hotza eta atsekabetsua bere ondotik utzten duen behar bezala konsideratzen. (**Axular 390**)

41. KAP.

Kontatzen da Hugo Ipizpiku saindu hartzaz, hain zedukala kontu handia bere begien egin bideaz, non emazte batekin minzaten zenean, bethiere burua ahal bezanbat, bertze alderat itzultzen baitzuen (Guidus Cartus, in vita Hugonis). Eta erraiten zuen ongi zela hala egitea, zeren bertzela gaitz zela bere goga-

[...] al Rey Lyscimacho [...] el pobre se huvo de entregarn en manos de sus enemigos. Dieronle luego de beber, y en vience dose harto, pero cautivo, dixo con gran sentimiento: *O dij quam parvae voluptatis causa me ipsum ex rege servum effeci* (Vegetio de re milit. li. 3 c. 3). (Torres 603)

[...] y siendo el remedio suyo huyr para no se abrasar en nuevo fuego, no sabe apartarse del cerco do perece como mariposa encandilada. (Torres 631)

[...] traydo qual fiero toro al matadero: disimula con lo pasado, compone lo futuro, acomodase con lo presente. (Torres 631)

Por esta causa el bienaventurado Hugo Obispo de Gravino-polis, siendo castisimo, y tan libre de las sugestiones carnales, [...], con todo eso guardava sus ojos con tanto cuydado, que si hablava con mugeres (porque el oficio le obligava algunas vezes) era solo en casos muy forçosos, o de confesion, y esto

rako gauza ikhusiz gero, haren ez desiratzea, edo hartzaz go-goetarik egin gabe, egoitea. (Axular 393)

1

Zioren soldaduek hartu zituztenean Asirioen iendeak eta onak, ediren zuten bertze presoan artean Pantea ederra, Errege Abradaten emaztea. Eta eman zioten berehala aditzera Errege Zirori, emazte haren edertasuna nolakoa eta zein abantailatua zen (Rhodig., lib. 13, c. 3). Baiña zeren Erregek ez aditu iduri egiten baitzuen, lehiatu zeikan bere adiskide mamietarik bat, trebèn zeikana, Arraspas zeritzan bat, erraitera: Errege, ezta egundaiño lurraren gaiñean hain emazte ederrik sorthu, merezi du hain bertze ohore eman diazozun, merezi du behin ikhus dezazun: eta prometatzen deratzut, ezen baldin behin ikhusten baduzu, eztuzula bigarreanean gonbidatzaillerik behariko, zerori egonen zarela errana.

Orduan ihardetsi zioen Erregek, hala erraile hari: Bada arrazoin horren beronengatik, eztut ikhusi nahi. Zeren baldin behin libreaki ikhusten badut, beldur naiz bigarreneko gathibadin, eta neure desira desordenatuak behar eztena eragin diazadan. Errepuesta eder haur eman zuen Errege ientil hark. Zeren baitziakien, zenbat kalte egiten zuen, gauza debekuaren ikhusteak.

hazia sin jamas mirarlas al rostro [...]. Y dezia, que era neesario hazerlo asi, porque no se puede guardar el coraçon de pensamientos malos, quando los ojos no andan muy recatados (Guidus Carthusia. in vita Hugon. Epi.). (Torres 748-749)

Saqueando la gente del Rey Cyro los reales de los Asyrios (Xenoph. de Pedia Cyri. Lib. 5), entre otras riquezas que hallaron en ellos fue la clarisima Panthea muger de Abradata Rey de los Susos [...]. Luego pues que fue presa esta señora, dieron muchos noticia a Cyro de su hermosura, en especial un su muy privado llamado Araspas: el qual viendo que el Rey no se movia a lo que todos suelen yr con mucho gusto, le dixo: Mirala señor siquiera una vez, porque su belleza es digna que la haga tanta merced: ca se por muy cierto se holgara tu magestad viendo en la tierra un rostro tan soberano (Rhod. li. 13, cap. 33). Y aun por eso (respondio Cyro) me guardare mas de mirarla, porque una vez yre por mi voluntad atrevida, y ciento me llevara la pasion de lo que vi, con daño propio y de mis estados. Esta hazaña mas que de hombre Gentil [...] le havia tambien sucedido al gran Alexandro, con otra donzella de admirable hermosura: que siendo tomada por captiva [...], sin consentirla traer ante su presençia [...] porque no queria mirar, lo que no le convenia codiciar. (Torres 745-746)

Hala irakurtzen dugu Alexandro handiak ere biktoria famatu hura Errege Darioren gainean izan zuenean, eta haren alaba ederrak bertze presoan artean hartu zituztenean, etzuela nahi izatu ekhar ziazoten hetarik bat ere bere aitzinera, beldurrez ikhusi eta gero, behar etzana eragin ziazoten. (**Axular 393-395**)

42. KAP.

1

Emazten artean dabillanak, hekin solhasatzeaz atsegin hartzen duenak, eta guztiarekin ere eztela erortzearen beldur erraiten duenak, sinhets arazi nahi du, eztela haragiz egina, eztela gizona (Vide Basil., de constit. Monast., cap. 4): edo sua golkhoan gorderik, arropi lothu gabe erabil dezakeiela: edo ikhatz bizien gainean orthusik, oin-zolak erre gabe, ibil ditekeiela. Ordea erraiten du Spiritu Sainduak eztela posible hala egitea: *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas ut non comburantur plantae eius? Sic qui ingreditur ad mulierem* (Prov. 6). (**Axular 397**)

Halatan erraiten du Iondone Paulok: *Fugite fornicationem.* Ihes egizue emaztètarik, haragiaren bekhaturik, ibenzue zuen eta okhasinoaren artean murru bat, ez elkhargana hurbil. Eztu erraiten Iondone Paulok, bertze bekhatur bezala, emaztètako

Quien conversa con mugeres sin temor del peligro que correl el coraçon (dize el glorioso san Basilio [Basi. De Constit. monast. cap. 4] es querer darnos a entender, que no es hombre de carne como los otros, sino un mixto angelico, o según nota S. Hieronymo (S. Hier. Epist. de Occasio.), es pensar de esconder brasas en el pecho sin quemarse: lo qual tiene dado por imposible el Espiritu santo, diziendo: *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? aut ambulare super prunas, et non comburantur plantae eius? Sic qui ingreditur ad mulierem* (Prov. c. 6). (Torres 757)

Por esta cayda y otras semejantes, dixo muy bien el Apostol: *Fugite fornicationem* (1. Corint. 6). Huyd de la fornicacion, poned siempre tierra y mucha tierra en medio de vos y de la ocasion [...] Asi lo nota el glorioso Agustino, sobre esta palabras, diziendo: *Cum omnibus vitiis resistendum diuissset Apostolus contra libidine, non dixit resistere, sed ait, fugite fornicationem. Ac si diceret,*

bekhatuari defenda gakitzala: eztu erraiten harmetan mokhoz-
mokho iar gakitzala, baiña dio, *fugite*, ihes dagigula (Vide Aug.,
de honestate mulie., cap. 1). (**Axular 398**)

43. KAP.

HARAGIAREN BEKHATUTIK BEGIRATZEKO BEDERATZIGARREN
ERREMEDIJOA: SABELARI EZ SOBERA EMAITEA (**Axular 405**)

Sine Cerere et Bacho friget Venus, dio Terentziok. Ogirik eta
arnorik ezten lekhuari, hotz da Venus: ezta han amurusiari,
eta ez emazte gutiziarik. (**Axular 405**)

Ordenatu zuen Solonek bere legètan, baldin herriko kar-
gudun bati gertha bazezion, sobera edatera, eta handik mihi-
aren motheltzera edo zangoen kordokatzerara, edeki zekiola be-
rehala bere kargua. Eta arrazoiñekin ordenatu zuen hala. Zeren
bere burua ezin goberna dezakeienak, nola eginen du bertzere-
na? *Qui sibi nequam est, cui alii bonus erit?* (Eccles. 14). Beretzat
gaixto dena, nola izanen da bertzerentzat on?

Korinthioek bere Erregearen izendatzean eta koroatzean
usutzen zuten zirimonietarik bat zen, ekhartzea bere aitzinera
beira bat ur, aditzera emaitetatik, etzuela handik aitzina arno-
rik edan behar, edo edanen zuena, ongi ematurik eta urtzuturik
edan beharko zuela (Aeneas Silv., de Europa, ca. 10).

*reliquis vitis Deo adiuvante debemus in praesenti resistere, libidinem
vero fugiendo superare* (S. Aug. De honest. mulierii, cap. 1). (Tor-
res 757)

CAPITULO II. Como del mucho comer y beber nacen perversos incen-
tivos contra la honestidad y limpieza. (Torres 526)

Lo qual prueba con el dicho del otro Comico: *Sine cerere et
libero friget venus* (Teren. in eunucho. Act 4. scen. 5). (Torres 771)

Por ser esto cosa indigna de los Principes y Governadores,
Solon puso pena de muerte en sus leyes contra qualquiera de-
llos, que se tomase del vino (Dioge. Laer. Lib. 1, in vita Solon).
Que bien mirado fue un pensamiento muy acertado: pues si el
que ha de ser concierto de los demas, juez de las injusticias, y
pacificador de las contiendas agenas, se priva del juyzio con
que todo lo ha de ordenar, indigno es que viva. *Qui sibi nequam
est, cui alii bonus erit?* (Eccli. c. 14). (Torres 486)

Entre las ceremonias que usavan los Corinthios [...] en la
eleccion de su Principe, una era: ofrecerle luego un vaso de
agua pura: dandole a entender, que desde la presente hora se
tuviese por privado de beber vino. (Torres 487)

Lehenago Erromako emaztek etzuten bat ere arnorik edaten (Alexan. ab Alexandro, lib. 2, cap. 26). Zeren bertzerèntzat ere itsusi da sobera edatea, baiña emaztèntzat are itsusiago eta perilosago [...]. (**Axular 405-406**)

Federiko, izen hunetako hirugarren enperadoreak etzuen bere mende anorik edan, anhitz baitzen aleman batentzat. Eta nola berak ezpaitzuen edaten, begi gaitzez behatzen zerauen, arnora emanak ziren guztiei. Enperadore hark etzuen haurrik izaiten, ezkondua bazen ere. Eta midikuek elkhargana bildurik, eta konseillu harturik, erran zioten enperatrizari, arno aphur bat edan behar zuela, eta halatan zenbait haur izainen zuela (Aeneas Silv., lib. de dictis et factis Alphonsi Regis, num. 7). Enperadoreak midikuen abisu hunen berri iakin zue-nean, desira handia bazuen ere bere ondotik zenbait umeren utzteko, guztiarekin ere, gaztigatu zeraukan bere emazteari, begira zuela, etzezala halako erremediorik har; etzezala haur izaitteagatik arnorik edan. Zeren nahiago zuela emazte haur gabea, esterila, defota, antzua, eta haltza oihanaren bista bezala, fruitu gabea, ezen ez hordia eta arno edalea. Hitz notatzekoak ziren hauk, eta segur ongi erranak. Zeren handiak baitira arnoak, guztiz ere emaztetan egiten dituen kalteak: hain handiak, ezen ezpaita emazte edalea baithan zer fidaturik, eta ez gizon hordia baithan ere. (**Axular 406-408**)

Likurgo Thraziako Erregeari iduritu zeikan ezen, etzela asko arnoak egiten zituen kaltèn erremediatzeko, legez eta or-

De aquí es que como los Romanos eran gente de tanto honor (Alex. ab Alexan. lib. 3. ca.11), y querian que sus mugeres fuessen muy honestas, a ninguna permitian beber vino, dize Eliano (Aelian. de varia hist. li. 2). (Torres 558)

Tuvo el Emperador Federico III. deste nombre cosa muy rara, y fue que nunca bevio vino, lo qual en un hombre Aleman se puede contar por medio milagro (Illesc. vid. de Alexan. VI, año 1493). De la manera que lo aborrescia en si, tambien ojariza con quien lo beviese [...]. Como el dicho Federico estoviese casado con doña Leonor [...] y se le pasasen algunos años sin hazer preñada, dieron por consejo los medicos a la Emperatriz que beviese algun poco de vino, para que ayudada con aquella medcina, concibiese mas facilmente. Sabido esto por el Emperador, la imbio a dezir con Eneas Sylvio (que despues fue Papa llamado Pio II) andad dezid a la Emperatriz, que la ruego yo no se cure de ese remedio, porque mas quiero tener muger esteril, que borracha. Palabras cierto dignas de quien las dixo[...] (Aeneas Sylv. lib. 2, de dict. et factis Alphonsi regis num. 7). (Torres 495-496)

Tiene otro daño el vino de grandisimo inconveniente [...] y es que no sabe guardar secreto. (Torres 496)

Quitose de ruydos Lycurgo Rey de Thracia, y juzgando que ningunas leyes hay tan rigurosas donde no haga entrada de

denantaz arnoaren debekatzea, zeren hura zela erroak utzirik, adarrei lotzea. Baiña mahastiak behar zirela ebaki, eta pikatu. Eta hala bere erresumako guztiak, bat ere utzi gabe, pika arazi zituen: eta manatu zuen etzedilla nehor handik harat, biziaren penan, ausart mahastien landatzera. Eta bide hartaz, Errege hark, erremediatu zituen, arnoak bere erresuman egiten zerautzan kalte guztiak.

Nolite inebriari vino in quo est luxuria, dio Iondonne Paulok (Ephes. 5). Etzaiztela hordi, etzaitezela arnoz betha, zeren arnoa den lekhuana da haragiaren desira desordenatua.

Hunen arauaz erraiten du San Jeronimok: *Esus carnum et potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est* (Hier., lib. 2, in Joan.). **(Axular 408-409)**

1

Hala frogatu zuen Sesostris Ejiptoko Erregeak. Errege hura eritu zen eta itsutu eritasun hartarik (Herodo., lib. 2). Eta berehala erresumako sazerdote, midiku eta gaiñerako hartako ziren guztiak konsulta eginik, erran zioten: bere senharraz bertzerekin egitekorik izan etzuen emazte baten gernuaz eta urisuriaz garbitu behar zituela bere begiak, eta halatan berehala argituko eta sendatuko zeitzala. Erregek haur aditu zuenean, sendatutzat zedukan bere burua: zeren uste zuen ezen mundu

blandura el ingenio humano, pareciendole tambien que todo lo de mas era dar en las ramas dexando viva la rayz, determino poner pena de muerte, no a los hombres, sino a laas viñas: lo qual executo con tanto rigor, que mando primerramente descepar todas quantas havia en su Reyno: y luego puso edicto publico con penas muy graves, contra los que de ay adelante fuesen osados de plantar viña ni parral en todos sus estados (Plut. in Mor. lib. de audien. Poetica). (Torres 487)

Por esta causa el Apostol san Pablo aviso a los de Epheso se guardasen del vino: *Nolite inebriari vino in quo est luxuria* (Ephes. 5). (Torres 558)

[...] como advierte muy bien el glorioso san Hieronymo: *Esus carnum, et potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est* (S. Hier. li. 2 in Iovinian.). (Torres 771)

[...] los Egypcios [...] tuvieron un Rey, por nombre, Sesostris, o según dize Herodoto (Herodot. li. 2), llamado Pheron, hijo del sobredicho Sesostris, al qual acontecio cegar, hora fuesse por via natural [...] (Carol. Steph. verb. Pheron.). Como quiera que huviese perdido la vista, a el le dieron por remedio los sacerdotes Egypcianos, que para cobrarla, se untase los ojos con lavatorio de muger tan casta, que no huviese conocido mas que a su marido. Hizose luego la pureva de cmuchas començando

guztia prestu zela. Eta hasi zen berehala ordenatu zeikan erre-medioz usatzen. Eta lehenbizikorik, segur baiño segurago, hartu zuen erreginarean ur-isuria, bere emaztearena, eta hartzaz midikuek ordenatu zioten bezala, busti zituen begiak, eta gantzutu. Baiña alferrik, lehen bezain itsu gelditu zen, zeren erreginak bere senharraz bertzerik ere dastatu baitzuen.

Erregek xoil miretsi zuen hunetzaz, zeren etzuen uste ezen erreginak halako iokorik iokatu zukeiela. Erreginak etsitu zuenean, hasi zen berriz bertze emazte prinzipal eta aberats batzuetarik foroguaren egiten, ur-isuri ekhartzen, eta senda ahal zitekeienz enseiatzen. Baiña etzioten hek ere senti arazitzen, eta ez onik egiten. Zeren guztiak ziren berdin prestu, guztiak ziren bertzerekin kutsatuak. Orduan Erregek hurran etsitua zebillala, egin zuen inkontru baratze-zain probe baten emaztearekin, eta haren ur-isuriaz begiak ukitu zituen bezain fite, argitu zen, eta sendatu zenean, hartu zuen emazte probe hura, egin zuen bere emazte: egin zuen Ejiptoko erregina, eta gero bertze guztiak, gaixto frogatu zituena, erregina bera barrenean zela, bizirik erra arazi zituen. (**Axular 409-410**)

44. KAP.

Nola haragiaren bekhatuan erori nahi eztuenak eduki behar baitu kontu, lehenbiziko bi zensuez, bistaz eta gustuaz, begiez eta ahoaz: hala eduki behar du kontu, gaiñerako bertze

por la propia, y no se hallando mejor, porque todas eran torpes, y deshonestas: al cabo dize Diodoro Siculo (Diodor. Siculus. De fabul. Antiq. Gest. li. 2, c. de Thebeorum ritibus), que topo con una honesta, y recogida, muger de un hortolano, con cuya medicina, bolviendo a su antigua sanidad, la tomo por propia, su biendola del estado baxo que tenia, al de Reyna de Egypto, y a todas las demas, que con aquella invencion se avian comprado por malas, y luxuriosas, hizo quemar vivas sin perdonar a ninguna dellas. (Torres 668-669)

El mesmo cuydado que se encarga en guardar los ojos y lengua, se debe poner en tapiar los oydos, para no dar entrada a cosas deshonestas, que turben el coraçon. (Torres 759)

zenuz guztiez ere. Eduki behar du kontu enzuteaz, beharriez. Zeren anhitz gauza enzuten da, hobe baillizateke, ez enzutea [...].

Zeren San Isidorok dioen bezala: *Facile agitur quod libentur auditur* (Isidor., lib. Soliloq). Erraxki egiten da, gogotik enzuten dena.

Bada kastitatea begiratu nahi duenak, eztu dantzatu ere behar, eta ez soiñuak diren lekhura ioan. Lehenago ientilen artean, eta denboran, desohore zen dantzatzea: eta hala etzen iende ohorezkorik, eta kontuzkorik dantzètan edireiten. Zizeronen errana da: *Nemo fere sobrius saltat* (Cicer., pro Murena). Nehor guti dantzatzen da edana eztenean, adimenduan dagoe-nean. (**Axular 412-413**)

1

Bada begiratu behar da usnaren portalea ere, eduki behar da kontu sudurrez ere [...]

Zenon filosofoak etzuen ikhusi ere nahi halako usainik zuenik. Eta hala egun batez bere konpainiako bati usaiña aditurik, eta bere baithan haserreturik, galdegin zuen: *Quis hic mulierem olet?* Nork du hemen emazte urrina? (Diog. Laert., lib. 7, in vita Zeno.) Bidegabe handia egiten derauka bere buruari, emazteki bat bezala, urrintzaturik, eta usain onez betherik dabilan gizonak.

Facile agitur, quod libentur auditur (S. Isidor. li. 2. Soliloquo or.). (Torres 760)

A este mesmo medio se reduce, el huyr bayles y danças, que de suyo traen consigo desorden y lascivia [...] Esta es la causa porque muchos de los antiguos, que miravan las cosas con mas atencion, y mejor intencion condenaron este exercicio como indigno de personas honradas. *Nemo fere saltat sobrius*, dixo Tullio (Cicero, pro Murena), y tuvo grandissima razon, nota san Ambrosio (S. Amb. li. 3, de virginit.), que alega las mesmas palabras pues aquel juego mas parece de locos, y gentes cuyo seso se fue tras el vino, que de cuerdos y prudentes. (Torres 764)

CAPITULO VII. *De la guarda del sentido que llaman olfato, porque [...] es contraria a la Castidad.* (Torres 766)

Sintio una vez el Philosopho Zenon estando parlando con otros, que uno de los de la conversacion traya olores, e indignado de que en su compañía huviese gente tan sensual, dixo con gran enojo: *Quis hic mulierem olet?* (Dioge. Laert. lib. 7. in vita zenonis) Y tuvo mucha razon, porque grandemente pierde de su autoridad, quien la pone en andar como las mugercillas livia-

Zeren halakoak usain ona emaitteagatik, emaiten baitio bere buruari fama gaixtoa. Badira gauza batzuk ikhusi gabe, sudurraz beraz, urrinaz usnatzen eta iakiten baitira, non diren eta zer diren: hala bethi usain onez betherik dabiltzanak ere, usnatzen dira eta ikhusi gabe ikhusten, nolakoak, zer azturatakoak eta zertsu diren. Halatan Marzial poetak erran zeraukan egun batez Postumo bere adiskideari: *Hoc mihi suspectum est, quod oles bene, Posthume, semper. Posthume, non bene olet, qui semper bene olet* (Martial, li. 2, Epigr. 12). Gogan behar gaixtoa emaiten deraut, Postumo, zure bethi usain onez betherik ibiltzeak. Zeren eztu usain ona, bethi usain ona duenak. (**Axular 413-414**)

2

Amictus corporis et risus dentium et incessus hominis enuntiant de illo (Eccles. 9). Soñeko arropetan, irrian eta ibiltzean da eza-gun nolakoa eta zertako den bat bedera. (**Axular 415**)

Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, dio Iordone Paulok (1. Thim. 6). Dugunean zertaz gosea hil eta larrrua estal, askoesten dugu. (**Axular 416**)

Halako bati erran zioen egun batez sekeretuan beharrira Demonakte zeritzan filosofo batek: *Heus tu, hoc ante te ovis fere-*

nas, que dan mal olor a su fama por darle bueno a su persona. (Torres 766-767; laburragoa: 694)

De mas desto ay muchas cosas, nota san Ambrosio (Am-bro. 2. Corint. 2), que no se conociendo se sacan por el olor: *Quaedam sunt res quae cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur et intelligis in loco aliquae esse quon non vides.* Assi lo hizo este Philosopho, y por el mesmo tenor lo llevo el Poeta Marcial picando muy”bien a un amigo suyo con la mala sospecha que da de si quien se precia de muchos ambares, algalias, almizcles, y cosas semejantes, al qual dixo: *Hoc mihi suspectum est, quod oles bene, Posthume, semper./ Posthume non bene olet, qui semper bene olet* (Mart. Lib. 2. Epigram. 12). (Torres 767)

CAPITULO X. *Del cuydado que se debe tener contra el regalo de los vestidos y trage [...] muy peligroso para la guarda de la Castidad.*

El vestido, la risa, y el andar (dize el Espiritu santo) descubren mucho lo que es cada uno. *Amicus corporis, et risas dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo.* (Torres 775)

El consejo de san Pablo: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* (Torres 778)

Topo una vez el Philosopho Demonacte un hombre muy entonado, poque yva cubierto de ricos paños, lo qual no pu-

bat (Lucanus, in vita demona.) Hola, adiskidea, orai zuk soñean darabiltatzun arropa horiek, zuk baiño lehen erabili zituen bere bizkarrean ardiak, zeren haren illeaz eginak baitira. [...] ederki erraiten du San Tomasek puntu hunen gainean: *Qui gloriatur de veste similis est furi gloriantis de cauterio; quia propter peccatum Adae usus vestium introductus est* (S. Thom., de regimine princip., lib. 5, cap. 59). (**Axular 416**)

Bat bederak behar du bere estatuaren arauaz, nola baita goka, hala bezitu eta ez gehiago. Zeren gehiagokoaz, desohoratzenago du bere burua, ohoratzen baiño. Errege bezti bedi oihalik hoberenaz; aitonen semea erdikoaz, eta nekhazalea, arronteraz. Zeren gainarako guztiak dira banaloriak, desordeniak, bekhatu egiteko eta eragiteko bideak, eta kastitatearen galgarriak. (**Axular 417**)

3

Baiña guztien gainetik borzgarren zensu korporalari, zein baita *tactus*, ukitzea, eskuztatzea eta hazkatzea, eduki behar zaika begia. Zeren hura da ohoiñen kapitaina: ijtoen kondea, bertzeren ebatsietan ere parte duena. Ikhustez, minzatzeaz, enzuteaz, eta usnatzeaz egiten da bekhatu, ez ordea ukitzeaz

diendo dissimular se le llego al oydo, y dixo: *Heus tu, hoc ante te ovis ferre solebat* (Lucia. in vit. Demonact. 5). (Torres 780)

Lo mesmo enseña el glorioso santo Thomas, que considerando aqueste paso, dize lo siguiente: *Qui gloriatur de veste similis est furi gloriantis de cauterio, quia propter peccatum Adae usus vestium introductus est* (S. Tho. de Regim. prin. li. 5 c. 55). (Torres 779)

[...] aunque cada uno se puede vestir conforme a su estado, no debe ser con detrimento del alma, y riesgo desta virtud. (Torres 781)

De la mesma suerte, el vano, el luxurioso y deshonesto, procura arrear su persona con cosas de mucho valor y regalo [...] El labrador tiene su particular vestido, el letrado el suyo, el ciudadano el suyo, el soldado el suyo, dize Clemente Alexandrino (Clemens Alexan. li. 2. Paedag. c. 11): y el marinero el suyo, y la persona deshonesto el suyo: que es el que le provoque a lo que reyna en su coraçon. (Torres 778)

CAPITULO IX. *De la guarda que se debe tener en el otro sentido que llaman tacto, porque es su desorden muy contrario a la Castidad.*

El Sentido del tacto es Capitan de ladrones, y Conde de Gitanos, que goza lo que otros roban. (Torres 772)

bezala. Bertze zensuek urruititik, baiña ukitzeak hurbilletik akometatzen du. Begiek, mihiak eta bertze zensuek eraikitzen dute ihizia, baiña ukitzeak atzemaiten du. (**Axular 417**)

[...] porque lo que los ojos ven, los oydos oyen, las narizes huelen, y el coraçon desea, es a fin de servir con ello a este sentido, dandole de sus ganancias [...]. (Torres 772)

[...] el sentido que llamamos tacto, porque aunque los de- mas hazen sus correrias, y entradas en la tierra del alma, son ladroncillos que lo han de lexos: pero el tacto, destruye de cer- ca, es un loco de muchos temples [...]. (Torres 772)

[...] asi todos los sentidos quanto caçan por defuera, es en orden de dar gozo y contento a este hermano. (Torres 772)

Si no conviene a la estopa llegarse al fuego, porque tienen ambos malas disposiciones, dize san Basilio (S. Basi. lib. de vera virg.), mucho menos le esta bien al hombre tocar en parte tan peligrosa para el, como el fuego con la estopa. *Sicut stupa si ignem odorata fuerit* [...]. (Torres 775)

[...] la sal del agua sale, pero despues ningun enemigo tiene mayor que la mesma agua. Y assi para el hombre, como es carne, y nacido de carne, de la memsa en quien tuvo principio, le viene el fin y perdicion. (Torres 775)

Gaizki doha iztupaz, suak utki dezanean [...] Gatzak, urez egina delarik, eztu ura baiño etsai handiagorik: ez eta haragiak ere haragiz delarik, haragia baiño galgarriagorik. (**Axular 418**)